1994
ئاپرېل 2- سان
ئايلىق
سىياسىي گېزىت
Aylık
Siyasi Gazete

شەرقىي تۈركىستان

ŞARKİ TÜRKİSTAN (DOĞU TÜRKİSTAN)

ئىستىگىمىز- ئىستىقلال، دېموكراتىيە ۋە ئىنسان ھەقلىرىدۇر

ئۈچ تەرەپ بىرلەشمە كومىتېتى ئورتاق تەشۋىقاتنى كۈچەيتىشنى تەكىتلىدى

1994- يىلى 2- ئاينىڭ 26- كۈنى، «شەرقىي تۈركىستان - تىبەت ۋە ئىچكى موڭغولىيە خەلقلىرى بىرلەشمە كومىتېتى» گېرمانىيىنىڭ فرانكفۇرت شەھىرىدە 3 تەرەپ باش قوشۇش يىغىنى ئېچىپ، بۇندىن كېيىن 3 تەرەپنىڭ بىرلەشمە تەشۋىقاتىنى يەنىمۇ كۈچەيتىش ھەققىدە بىردەك پىكىرگە كەلدى.

باش قوشۇش يىغىنىغا، 3 تەرەپ بىرلەشمە كومىتېتىنىڭ رەئىسى، تىبەت سەرگەردان ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى تاشى ۋاڭدى، بىرلەشمە كومىتېت ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالپ تېكىن، تىبەت سەرگەردان ھۆكۈمىتىنىڭ مىللىي ئىشلار مىنىستىرى چوگيال خانىم ۋە بىرلەشمە كومىتېتىنىڭ لوندون ۋەكىلى تاكلا خانىم، فرانسىيە ۋەكىلى دوكتۇر ناۋاڭ رابىيال ۋە بۇ تەشكىلاتنىڭ ياۋروپادىكى بىر قىسىم ۋەكىللىرى قاتناشتى.

بۇ قېتىمقى يىغىندا، 3 تەرەپ بىرلىكتە ئورتاق بانكا ھېساۋى ئېچىش، بىرلىكتە ئەنگىلىزچە، ئۇيغۇرچە، تىبەتچە، موڭغۇلچە تىللاردا تەشۋىقات خەۋەرلىرى چىقىرىشنى مۇمكىن قەدەر تېزلىتىش ۋە 3 تەرەپنىڭ بىرلەشمە پائالىيەتلىرىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۈچەيتىش پىكرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

3 تەرەپ بىرلەشمە كومىتېتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان ئەنگىلىزچە، ئۇيغۇرچە، تىبەتچە، موڭغۇلچە تۆت تىللىق سىياسىي ژورنال پات يېقىندا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلماقچى.

خىتاي شەرقىي تۈركىستاننى ئەڭ نامرات «ئۆلكە» لىك ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى

ئىچكى - تاشقى دېموكراتىك كۈچلەرنىڭ قاتتىق بېسىمىغا ۋە ئىقتىسادىي كرىزىسقا دۇچ كەلگەن قىزىل خىتاي ھۆكۈمىتى، 1993- يىلىدىن باشلاپ ئىلگىرىكى «پىلانلىق ئىگىلىك» نى چۆرۈپ تاشلاپ، ئومۇمىي يۈزلۈك ھالدا «بازار ئىگىلىكى» (ئەركىن ئىقتىسات) نى يولغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، مەركىزى خىتاي ھۆكۈمىتى ئىقتىسادىي ۋە سودا ساھەسىدىكى پارتكوملارنى ئەمەلدىن قالدۇردى. بۇنىڭ بىلەن، ئىقتىسادىي ساھەدە كوممۇنىستىك رېجىمنىڭ مەھسۇلى بولغان بىيوكراتلىق ۋە چىرىكلىك سەل - پەل يوقاپ، خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدە بازار ئاۋاتلىشىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تېز يۈكسەلدى.

ئەپسۇسكى، خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدە يولغا قويۇلغان ئەركىن ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنىڭ ھېچقايسىسى شەرقىي تۈركىستاندا ئەمەلىيلەشمىدى، مەركىزى خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننى غەرەزلىك ھالدا خىتاينىڭ 70- يىللاردىكى سەۋىيىسىگە تاشلاپ قويدى، بۇ سەۋەپتىن،

(داۋامى 2- بەتتە)

ياۋروپادا بىرلەشمە دوكلات بېرىلدى

يېقىندا جەنۋەدە، خەلقئارا كېلىشتۈرمە تەشكىلاتى، خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرى فېدېراتسىيىسى ۋە خەلقئارا مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش جەمئىيىتى بىرلىكتە خىتايدا، تىبەتتە ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھەقلىرىنىڭ ئېغىر دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقى ھەققىدە بىرلەشمە دوكلات بەردى. (داۋامى 2- بەتتە)

بارىن ئىنقىلابىنىڭ تۆت يىللىقى خاتىرىلەندى

ئۆز خەۋىرىمىز: بۇ يىل 4- ئاينىڭ 5- كۈنى، تۈركىيە ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز «شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى» بىناسىغا توپلىنىپ، ناھايىتى قايغۇ ۋە سېغىنىش كەيپىياتى ئىچىدە، مەشھۇر بارىن ئىنقىلابىنىڭ 4 يىللىقىنى خاتىرىلىدى.

خاتىرىلەش يىغىنىدا ئالدى بىلەن، ۋەتەن، مىللەت ۋە ئىسلامنىڭ شان - شەرىپىنى قوغداش يولىدا خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى قانلىق كۈرەشتە باتۇرلارچە شېھىت بولغان بارىن شېھىتلىرى ۋە بارلىق شەرقىي تۈركىستان شېھىتلىرى ئۈچۈن دۇئا - تىلاۋەت ۋە خەتمە - قۇرئان ئۆتكۈزۈلدى. (داۋامى 2- بەتتە)

«ئۇ.ن.پ.ئو» نىڭ ئۈچ يىللىقى خاتىرىلەندى

1994- يىل 2- ئاينىڭ 11- كۈنى، «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىللىكى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى» (ئۇ.ن.پ.ئو) گوللاندىيىنىڭ خاگا شەھىرىدە، بۇ تەشكىلاتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنىڭ 3 يىللىقىنى خاتىرىلىدى. (داۋامى 3- بەتتە)

ياۋروپادا بىرلەشمە دوكلات بېرىلدى

(بېشى 1- بەتتە)

بۈگۈنكى دوكلات يىغىنىدا، نيۇيوركتىكى دېموكراتىك خىتايلارنىڭ ئىنسان ھەقلىرى ئىشلىرىغا مەسئۇل خادىمى شياۋچاڭ، فىرانسىيىنىڭ مەشھۇر زۇر ئالىمى دوكتور مارى ھولزام، تىبەت تەرەپتىن دالاي لاما، كيالسەن گيالتاغ، شەرقىي تۈركىستان تەرەپتىن ئەركىن ئالپتېكىنلەر ئايرىم - ئايرىم ھالدا دوكلات بەردى. ئۇلار ئۆز دوكلاتلىرىدا، يېقىنقى مەزگىللەردىن بۇيان خىتايدا، تىبەتتە ۋە شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان قانۇنسىز ئادەم تۇتۇش، قىيناش، قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىش قاتارلىق پاجىئەلەرنى ئاممىغا تەپسىلىي بايان قىلىپ ئۆتتى.

ئەركىن ئالپتېكىن ئۆز دوكلاتىدا مۇنداق دېدى: «ھازىر شەرقىي تۈركىستاندا مىڭدىن ئارتۇق كىشى ئۆزىنىڭ قانۇنىي ۋە ئىنسانىي ھوقۇقىنى يۈرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن بىگۇناھ ھالدا تۇتقۇن قىلىنىپ تۈرمىلەردە ياتماقتا، پەقەت سىياسىي سەۋەپ تۈپەيلىدىنلا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 130 كىشى قاماققا ئېلىندى. ئىشەنچلىك خەۋەرلەرگە ئاساسلانغاندا، 93 - يىل 16 - دېكابىر خوتەندە 7 مىڭ كىشى قاراقاش ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا نامايىش قىلغان، خىتاي دائىرىلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ھەربىي قىسىملارنى يۆتكەپ كېلىپ نامايىشنى قانلىق باستۇرغان».

ئەركىن ئالپتېكىن دوكلاتىنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېدى: «ھازىر شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۈرمىلىرىدە، ئادەم قىيناش ئومۇمىي يۈزلۈك ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ، پەقەت 93 - يىل يانىۋارىدىلا شەرقىي تۈركىستاندا 9 كىشى «نەق ئەكسىلئىنقىلاپچى» دەپ قارىلىنىپ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان».

دوكلات يىغىنىدا دالاي لاما ۋە ئەركىن ئالپتېكىنلەر دۇنيا جامائەتچىلىكىنى ۋە بارلىق خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنى، خىتاينىڭ تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھەقلىرى تاجاۋۇزچىلىقىنى دەرھال توختىتىشقا بېسىم ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىشتى.

ئەڭ نامرات «ئۆلكە»

(بېشى 1- بەتتە)

60 - ۋە 70 - يىللاردا خىتاي بويىچە تۇرمۇش سەۋىيىسى جەھەتتە 6 - ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن شەرقىي تۈركىستان، ھازىر بىراقلا 21 - ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى، ھەتتا بۇيىلنىڭ بېشىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى كۆپلىگەن ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، زاۋۇت، كان، كارخانىلار ۋە مەكتەپلەر ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە مائاش تارقىتىشقا ئامالسىز قالدى. يېقىندا شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېڭى قورچاق رەئىسى ئابلەت ئابدۇرىشىت يەرلىك خەلقنىڭ قاتتىق نارازىلىقى ئاستىدا بېيجىڭغا ئالدىراش بېرىپ، مەركىزى ھۆكۈمەتتىن ئىقتىسادىي ياردەم تەلەپ قىلدى، ئەمما مەركىزى ھۆكۈمەت ئىقتىسادىي ياردەم بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە دېڭ شياۋپىڭنىڭ «4 - بەش يىللىق» پىلانىدىكى نۇختىلىق قۇرۇلۇش - سەنشيا توسىمىنى ياساش جەريانىدا چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىن كۆچۈرۈلگەن نەچچە مىليون خىتاي كۆچمەنلىرىنى شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئابلەت ئابدۇرىشىتقا يۈكلىدى. مەركىزى ھۆكۈمەتنىڭ بۇ قىلمىشى، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىلا ئەمەس، ھەتتا شەرقىي تۈركىستاندا ياشاۋاتقان خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭمۇ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغىدى. شەرقىي تۈركىستاندىكى كۆپلىگەن يۇقۇرى - تۆۋەن قاتلامدىكى خىتايلار ئاپتونوم رايونغا ۋە مەركىزى ھۆكۈمەتكە خەت يېزىپ، «شىنجاڭنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن مۇستەقىل قىلىش كېرەك» دەپ تەلەپ قىلىشتى، ئەمما مەركىزى ھۆكۈمەت، «شىنجاڭ بولسا مىللىي رايون، ئەھۋالى مۇرەككەپ، بۇ يەردە ئەركىن ئىقتىساتنى يولغا قويۇش دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە مۇقىملىقى ئۈچۈن پايدىسىز» دېگەن جاۋاپنى بەردى ھەمدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ھوقۇقىنى ۋە نازارەتچىلىكىنى كۈچەيتتى ھەمدە ھەم ئىقتىسادىي ۋە سودا ساھەسىدىكى مىللىي رەھبىرى كادىرلارنىڭ ئورنىغا خىتاي كادىرلارنى سەپلىدى. مەركىزى خىتاي ھۆكۈمىتى، شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇستەملىكىسىنى داۋاملىق كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئىككى قولى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قېنى بىلەن بويالغان قانخور جاللات ۋاڭ ئېنماۋنى ئۆتكەن يىلى يەنە شەرقىي تۈركىستانغا يۆتكەپ كەلدى (1984- يىلى مەركىزى ھۆكۈمەت يەرلىك خەلقنىڭ كۈچلۈك نارازىلىقىغا ئاساسەن، ۋاڭ ئېنماۋنى شەرقىي تۈركىستاندىكى بارلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاپ، ۋاقىتلىق بېيجىڭغا يۆتكەپ ئېلىپ كەتكەن ئىدى)، بۇ قانخور جاللات قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستاندىكى بارلىق چوڭ - كىچىك ھوقۇقنى ئۆز چاڭگىلىغا ئېلىۋېلىپ، كوممۇنىستلارغا خاس بولغان مۇستەبىتلىك زەنجىرى بىلەن يەرلىك خەلقنىڭ پۇت-قولىنى كىشەپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى قۇللۇق، نامراتلىق ۋە ئاداللىق پاتقىقىغا ئىتتەردى.

نۆۋەتتە مىللىي ۋە سىياسىي زۇلۇملاردىن سەۋرى - تاقىتى تاشقان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەملىكىچىلەرگە قارشى كۈرەشلىرى بارغانسېرى كۈچىيمەكتە!

بارىن ئىنقىلابىنىڭ تۆت يىللىقى خاتىرىلەندى

(بېشى 1- بەتتە)

يىغىندا، تۈركىيىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان «شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى»نىڭ باشلىقى، گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن ئەپەندى ئالدى بىلەن سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «قەھرىمان بارىن خەلقى ئۆزلىرىنىڭ زۇلۇمغا باش ئەگمەيدىغان، مۇستەملىكىچىلەرگە زادىلا تىز پۈكمەيدىغان قەھرىمانلىق قىياپىتىنى تولۇق نامايەن قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەملىكىچىلەرگە قارشى كۈرەش تارىخىدا ئۆچمەس نەمۇنە ياراتتى. بىز مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار چوقۇم قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، بارىن خەلقىنىڭ ھېچنىمىدىن قورقماس روھىدىن ئۆگىنىپ، ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن قولىمىزدىن كەلگەنلىكى تىرىشچانلىقىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك».

ئارقىدىنلا «شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى»نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دوسېنت، دوكتور سۇلتان ماخمۇت قەشقىرى ئەپەندى سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «گەرچە خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بارىندىكى رەھىمسىز قىرغىنچىلىقى دۇنيادىكى زور پاجىئەلەرنىڭ بىرى بولسىمۇ، ئەمما بىز بۇ ۋەقەنى تاشقى دۇنيادا تەسىر قوزغىغۇدەك دەرىجىدە ئاڭلىتالمىدۇق. گەرچە بۇنىڭدىكى ئاساسىي سەۋەپلەرنىڭ بىرى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى خەۋەرلەرنى قامال قىلىشى ئىنتايىن كۈچلۈك بولسىمۇ، ئەمما ئەڭ ئاساسلىقى، بىز تاشقى دۇنيادا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ بۇ پاجىئەنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە ئاڭلىتىشىمىز تازا يېتەرلىك بولمىدى. بىز بۈگۈندىن كېيىن تېخىمۇ ئىتتىپاق ئىزدىنىپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەربىر ۋەقەلەرنى تاشقى دۇنياغا خۇددى پەلەستىن، بوسنا ھەرسەك مەسىلىلىرىدەك ئوخشاش زور تەسىر قوزغىيالايدىغان دەرىجىدە كۈچلۈك، جانلىق ئاڭلىتىشىمىز كېرەك».

«شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ باش تەھرىرى مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «بارىن خەلقى ئەڭ نامرات موھىتتا ياشاۋاتقان خەلق ئىدى، ئۇلارمۇ خۇددى بىزگە ئوخشاش ئەركىن، ئازادە موھىتتا ياشاشقا تەشنا ئىدى، ئەمما ئۇلار مۇستەملىكىچىلەرگە خار-زار بولۇپ ھايۋاندەك ياشاشتىن، مۇستەملىكىچىلەرگە تىغمۇ-تىغ قارشى تۇرۇپ ئۆلۈشنى ئەۋزەل كۆردى. ئۇلار ئۆلۈپ كەتسە بالا- چاقىلىرىنىڭ يېتىم قالىدىغانلىقىنى بىلىدۇ ۋە چىش - تىرنىقىغىچە زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان خىتاي جاللاتلىرىغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنىمۇ ياخشى بىلىدۇ، ئەمما ئۇلار ئۆز مىللىتىنىڭ غۇرۇرى ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىنى تەقدىم قىلدى. بىز ۋەتەن سىرتىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئەركىن، دېموكراتىك موھىت ئىچىدە ياشاۋاتىمىز، بىزدىمۇ ئەنە شۇ بارىن قەھرىمانلىرىدەك يۈكسەك دەرىجىدە ۋەتەن، مىللەت تۇيغۇسى بولۇشى كېرەك، ۋاقىت - سائىتى كەلگەندە ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن مېلىمىز ۋە جېنىمىزنى قۇربان قىلىشقا ھازىر تۇرۇشىمىز لازىم!».

بارىن ئىنقىلابىنىڭ 4 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، ئامېرىكا، ئاۋىستىرالىيە، گېرمانىيە، شىۋېتسارىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، سەئۇدى ئەرەبىستان، مىسىر، دۇبەي، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، تۈركمەنىستان، پاكىستان، ئافغانىستان ۋە روسىيە قاتارلىق ئەللەردە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز ئوخشىمىغان شەكىللەردە خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، بارىن خەلقىگە بولغان ئالىي ھۆرمىتىنى ۋە چەكسىز سېغىنىشىنى ئىپادىلىدى.

قازاقىستاندا بارىن ئىنقىلابىنىڭ تۆت يىللىقى خاتىرىلەندى

بۇيىل 4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، قازاقىستاندا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەرئارا ئىتتىپاقى» ئالمۇتا شەھىرىنىڭ دۇرۇژبا رايونىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىدە چوڭ يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، مەشھۇر بارىن ئىنقىلابىنىڭ 4 يىللىقىنى داغدۇغىلىق خاتىرىلىدى. خاتىرىلەش يىغىنىغا، ئالمۇتا شەھىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان بىر قىسىم شەرقىي تۈركىستانلىقلاردىن باشقا يەنە ئالمۇتادىكى قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، رۇس، موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرىمۇ تەكلىپ بىلەن قاتناشتى.

يىغىنغا، «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەرئارا ئىتتىپاقى»نىڭ رەئىسى قەھرىمان غوجامبەردى رىياسەتچىلىك قىلدى، خاتىرىلەش يىغىنىدا 15 نەچچە كىشى ئارقا-ئارقىدىن سۆز قىلىپ، بارىن ئىنقىلابىنىڭ پارتلاش سەۋەبى، جەريانى، خاراكتېرى ۋە ئەھمىيىتى توغرىسىدا يىغىن ئەھلىگە ئېنىق، تەپسىلىي چۈشەنچە بەردى.

«ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەرئارا ئىتتىپاقى»، ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشاۋاتقان بارلىق شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىزنى بارىن خەلقىنىڭ ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدىغان قەھرىمانلىق روھىدىن ئۆگىنىپ، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقى ۋە مىللەتنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن بارلىقىنى قۇربان قىلىشقا چاقىردى.

«ئۇ.ن.پ.ئو» نىڭ ئۈچ يىللىقى خاتىرىلەندى

(بېشى 1- بەتتە)

بۇ قېتىمقى خاتىرىلەش يىغىنىغا، شۇۋىتسىيە، ئاۋستىرالىيە، سەئۇدى ئەرەبىستان، پاكىستان، ھىندىستان، ئالجىرىيە، مېكسىكا، بۇلغارىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى، ياۋروپا پارلامېنتىنىڭ ۋەكىللىرى، بىر قىسىم خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى ۋە گوللاندىيە ھۆكۈمەت تەرەپ ئەرباپلىرى تەكلىپ بىلەن قاتناشتى.

«ئۇ.ن.پ.ئو» نىڭ قۇرغۇچىسى ۋە ھازىرقى رەئىسى، «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىكى» نىڭ رەئىسى ۋە «تىبەت - شەرقىي تۈركىستان - ئىچكى موڭغۇلىيە بىرلەشمە كومىتېتى» ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالپتېكىن خاتىرىلەش يىغىنىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا سۆز قىلىپ، بۇ تەشكىلات قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئىشلىگەن خىزمەتلەر ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «تەشكىلاتىمىز قۇرۇلغان قىسقىغىنە 3 يىلدىن بۇيان، تەرەققىي قىلىپ ھازىر دۇنيادىكى 130 مىليون خەلققە ۋەكىللىك قىلىدىغان چوڭ خەلقئارالىق تەشكىلاتقا ئايلاندى. ھازىر بۇ تەشكىلاتىمىزغا 40 تىن ئارتۇق مىللەت ئەزا بولۇپ كىردى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تەشكىلاتىمىز دېموكراتىيە ۋە ئىنسان ھەقلىرىنى قوغداش ھەمدە دۇنيا تىنچلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە كۆپلىگەن ئۈنۈملۈك خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، بىر قانچە خەلقئارالىق مۇكاپاتقا ئېرىشتى ۋە 1993- يىللىق نوبېل تىنچلىق مۇكاپاتى نامزاتلىقىغا كۆرسىتىلدى».

«بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىلى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى»، دۇنيادىكى خەلقئارالىق تەشكىلاتلار ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئەڭ كۈچلۈك قوللاپ كېلىۋاتقان تەشكىلاتلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئەيسا ئەفەندىمنىڭ چوڭ ئوغلى ئەركىن ئالپتېكىننىڭ بۇ تەشكىلاتنىڭ رەئىسلىكىگە سايلىنىشى، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە تېخىمۇ ياخشى ئاڭلىتىشتا پايدىلىق پۇرسەتكە ئىگە قىلدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ باش كاتىپى گوللاندىيىلىك مايكېل ئەفەندى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەڭ سادىق ۋە سەمىمىي دوستلىرىنىڭ بىرى.

بارىن شېھىتلىرىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ھەرىكەتلىرى كۈچەيمەكتە

قازاقىستاندىكى «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋى مىللىي بىرلىك سېپى» نىڭ بەرگەن خەۋىرى: خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى كۈرەشلىرىمىز تارىخىدا شانلىق سەھىپە ياراتقان بارىن ئىنقىلاۋى، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى تەرىپىدىن قانلىق باستۇرۇلغاندىن كېيىن، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان مىقياسىدا بارىن شېھىتلىرىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ھەرىكەتلىرى ئۈزلۈكسىز كۈچەيمەكتە.

1992- يىلى 5- فېۋرال ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن ئاپتوبۇس پارتلاش ۋەقەسى، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بارىندىكى ۋەھشىلىكلىرىگە قايتۇرغان تۇنجى جاۋابى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنلا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ھۆكۈمەتنىڭ ستراتېگىيىلىك جايلىرىغا ۋە خىتاي كۆچمەنلىرى توپلىشىپ يۈرىدىغان نىشانلارغا يوشۇرۇن زەربە بېرىش ھەرىكەتلىرى زادىلا توختاپ باقمىدى ھەمدە ھازىرغا قەدەر 50 قېتىمدىن ئارتۇق چوڭ - كىچىك پارتلاش ۋەقەلىرى يۈز بەردى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر گەۋدىلىك بولغانلىرى، 1992- يىلى 28 - فېۋرالدا كۇچاردا يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش، 92- يىلى 27 - سېنتەبىر ۋە 93 - يىل 10- ئاۋغۇست قومۇلدا يۈز بەرگەن تۆمۈريول پارتىلىتىش ۋەقەسى، 93 - يىل 22- دېكابىر تۇرپاندا يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش، 93- يىل 14- ئىيون قەشقەردە يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش ۋە 93 - يىل 8 - ئايدا خوتەندە يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش ۋەقەلىرىدىن ئىبارەت.

يۇقارقىدەك قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىدىن قاتتىق ئالاقزادىلىككە چۈشكەن خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئەسكەرلىرىنىڭ سانىنى شىددەت بىلەن كۆپەيتىپ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق يەرلىك خەلق بىر قەدەر زىچ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا ھەربىي ھالەتنى يولغا قويدى ھەمدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن نەچچە مىڭلىغان بىگۇناھ خەلقنى تۇتقۇن قىلىپ تۈرمىلەرگە تاشلىدى ۋە شېھىت قىلدى. ئەمما، باتۇر، كۈرەشچان شەرقىي تۈركىستان خەلقى، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ قۇرۇق ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالماي، مۇستەملىكىچىلەرگە قارشى كۈرەشنى بارغانسېرى كۈچەيتمەكتە.

قازاقىستاندا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋى مىللىي بىرلىك سېپى» يېقىندا بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ 4 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن مۇراجەت ئېلان قىلدى. ئۇلارنىڭ مۇراجىتىدا قىسقىچە مۇنداق دېيىلگەن: «بارىن قەھرىمانلىرى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى تۆھمەت قىلغىنىدەك «ئوغرى - بۇلاڭچى - قاتىل» ئەمەس، بەزى خىتاي پەرەس چەتئەل رادىيولىرى خەۋەر قىلغىنىدەك «تېررورىست» ياكى «فوندامېنتالىست» مۇ ئەمەس، بەلكى مۇستەملىكىچىلەرگە قارشى تۇرغۇچى پىدائىيلار ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى قوغدىغۇچى جەڭچىلەردىن ئىبارەت. بىز تارىخىي دۈشمىنىمىز خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بىزگە قىلىۋاتقان ۋەھشىلىكلىرىگە لايىقىدا جاۋاپ قايتۇرماي تۇرۇپ، ھەقىقىي ئىنقىلاپ قىلالمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز خىتاي جاللاتلىرىدىن ئۆچ ئېلىۋاتقان قىساسچىلىرىمىزنى قەتئىي قوللاپ ۋە ھىمايە قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى ئۇلۇغ ئىنقىلاپقا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم!».

خىتاي شەرقىي تۈركىستاننى ئىككىگە بۆلمەكچى

گېزىتىمىز ئىگەللىگەن ئىشەنچلىك ئاخباراتلارغا ئاساسلانغاندا، يېقىندا خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزى كومىتېتى سېكرېتارىيەت باشقارمىسى سىياسەت تەتقىق قىلىش ئىشخانىسىنىڭ باشلىقى دۇرۇنشېڭ مەركىزى ھۆكۈمەتكە، شەرقىي تۈركىستاننى ئىككىگە بۆلۈپ ئىدارە قىلىش ھەققىدە ئالاھىدە دوكلات يازغان. بۇ دوكلاتتا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ شىمالىدىكى ئىلى، ئالتاي، چۆچەك، بۆرتالا قاتارلىق ۋىلايەتنى بىرلەشتۈرۈپ، «ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى» قۇرۇش تەكلىۋى ئوتتۇرىغا قويۇلغان، خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى بۇ دوكلاتقا ناھايىتى ئېتىبار بىلەن قاراپ، ئۇنى مەركەزگە بىۋاستە قاراشلىق يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ مۇزاكىرە قىلىشىغا يوللاپ بەرگەن.

خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ شىمالىدا «ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى» قۇرۇشىدا تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تۈرلۈك مەقسىدى بار:

بىرىنچىدىن، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننى داۋاملىق مۇستەملىكە قىلىپ تۇرۇشقا پەقەت مۇمكىن بولمىغاندا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبى قىسمىدىن ۋاز كېچىپ، شىمالى قىسمىنى داۋاملىق ساقلاپ قېلىش؛

ئىككىنچىدىن، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ ئەركىن، بېخەتەر ياشىشى ئۈچۈن زېمىن ھازىرلاش ۋە ئۇلارنى بىزنىڭ يەرلىك خوجايىنلىرىغا ئايلاندۇرۇش. چۈنكى، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ 70 - 80 پىرسەنتى شىمالى رايونلارغا يەرلەشكەن.

ئۈچىنچىدىن، يەرلىك مىللەتلەرنى تۈركۈمگە بۆلۈپ ئاسسىمىلاتسىيە قىلىپ يوقىتىشنى تېزلىتىش. ناۋادا «ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى» قۇرۇلغان تەقدىردە، بۇ «ئاپتونوم رايون» نىڭ نوپۇسىنىڭ 85 - 95 پىرسەنتىنى تەبىئىي ھالدا خىتايلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، ئومومىي نوپۇسى ئىككى مىليوندىن ئاشمايدىغان قازاق قېرىنداشلىرىمىز غايەت زور خىتاي قاينىمى ئىچىدە ناھايىتى تېزلا ئاسسىمىلاتسىيە بولۇپ تۈگەيدۇ. ئاقىۋەتتە شەرقىي تۈركىستاندىكى كان، ئورمان بايلىقلىرىنىڭ ئاساسلىق قىسمى جايلاشقان گۈزەل شىمالى رايونلار خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇپ ياشايدىغان ئارامگاھىغا ئايلىنىدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن، خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى «ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى» قۇرۇش ئارقىلىق، قازاق تۈركلىرىنى شەرقىي تۈركىستاننى بۆلگەن قىلىپ كۆرسىتىپ، ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ قازاق تۈركلىرىگە قارىتا ئۆچمەنلىكىنى قوزغاشتىن ئىبارەت. چۈنكى خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن ئېتىۋارەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۆپلىگەن موھىم ساھەلىرىدە غەرەزلىك ھالدا ئۇيغۇر باشلىقلارنىڭ مەنسىپىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا قازاقلارنى تۇرغۇزۇپ، «ئۇيغۇرلارنىڭ ھوقۇقىنى قازاقلار تارتىۋالدى» دېگەن خاتا چۈشەنچىنى پەيدا قىلىپ، ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ قازاق تۈركلىرىگە بولغان نارازىلىقىنى قوزغىماقچى بولغان ئىدى (مەسىلەن، خىتاي ھۆكۈمىتى قازاق كادىرلاردىن جانابىلنى ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارلىقىغا قويۇپ، ئۇنى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە ھەمدە بارلىق ئۇستىقۇرۇلما ساھەسىگە مەسئۇل قىلدى. يەنە قازاقلاردىن قىدىر باينى ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قىلىپ، ئۇنى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ سودا - سانائەت ساھەسىگە مەسئۇل قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ مىللەتچىلىككە بىر مەزگىل كۆز يۇمدى. ئەمما، مىللەتچىلىكنى ئەڭ چوڭ ئاپەت دەپ بىلگەن كوممۇنىستلار 92 - يىلى بۇ ئىككىسىنىڭ مەنسىپىنى يەنە ئېلىپ تاشلاپ، ئۇلارنى «سىياسىي كېكەچ» كە ئوخشاش ھوقۇقسىز ئورۇنلارغا كىرگۈزۈپ قويدى). مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەسىرلەردىن بېرى مۆرىنى مۆرىگە تىرەپ بىرلىكتە ياشاپ كەلگەن ھەمدە ئۆز ئارا قانداش، تىلداش، دىنداش ۋە دىلداش بولغان ئۇيغۇر - قازاق تۈركلىرى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بۇ ئالدام خالتىسىغا ھەرگىز چۈشمەيدۇ ۋە ئەبەدىي چۈشمەيدۇ!

خىتاي ھەربىي خىراجىتىنى ئاشۇردى

تەيۋەندە چىقىدىغان « مەركەزگېزىتى » نىڭ يېقىندا بەرگەن خەۋىرىگە ئاساسلانغاندا ، كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمىتى ھەربىي كۈچىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قەدىمىنى تىزلىتىش ئۈچۈن، بۇيىل 420 مىليارت يۈەن (تەخمىنەن 43 مىليارت دوللار) ھەربىي خىراجەت ئاجراتقان، بۇ، پۈتۈن خىتاينىڭ خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ ١٨٠٩ پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.شۇندا قىلا 1975- يىلدىن بۇيان ئەڭ كۆپ ھەربىي خىراجەت ئاجراتقان بىر يىل بولغان .

تەيۋەن « مەركەزگېزىتى »، قىزىل خىتاينىڭ ھەربىي خىراجىتىنى ئاشۇرۇشتىكى ئاساسىي مەقسىدىنىڭ ھاۋا ئارمىيىسى ۋە دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ زامانىۋىلىش قەدىمىنى تېزلىتىپ، غەرپ بىلەن بولغان ھەربىي كۈچ جەھەتتىكى پەرقىنى ئىمكان قەدەر ئازايتىش ئىكەنلىكىنى ھەمدە مول نېفىت زاپىسى بايقالغان نەنشا ،شىشا تاقىم ئاراللىرىغا بولغان ئىگىلىك ھوقۇقىغا (ئەسلىدە بۇ ئاراللار ۋيېتنام ،فىلىپپىن، ھىندونوزىيە ،مالايشىيا قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ تالاش - تارتىشىدا ئىدى) يەنىمۇ كاپالەتلىك قىلىش ئىكەنلىكىنى قەيت قىلدى .

غەرپ دۇنياسى، خىتاينىڭ ھەربىي كۈچىنىڭ ئېشىشىنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە پۈتۈن يەرشارىنىڭ ھەربىي كۈچ جەھەتتىكى تەڭپۇڭلۇقىنى بۇزۇپ تاشلىشىدىن قاتتىق ئەندىشە قىلماقتا .

ئەزىز تۈركىيە تۈركىنىڭ غېمىدا

تۈركىيە « ئوتتۇرا شەرق » گېزىتىنىڭ 94 - يىل ٤ - ئاينىڭ ٦ - كۈنى بەرگەن خەۋىرىگە ئاساسلانغاندا ، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يېڭىدىن مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن ٥ تۈرك جۇمھۇرىيىتىدىن ١٥ مىڭ نەپەر ئوقۇغۇچىنى ئېلىپ كېلىپ ھەقسىز ئوقۇتۇۋاتقان تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى يېقىندا يەنە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ياشاۋاتقان تۈركىي مىللەتلەردىن ۋە تۈرك توپلۇقلىرىدىن 3 مىڭ ئوقۇغۇچىنى ھەقسىز ئوقۇتماقچى. بۇ ٤٤ تۈرك توپلۇقلىرىدىن كېلىدىغان 3 مىڭ ئوقۇغۇچى، ئوتتۇرا مەكتەپتىن تاكى ئالىي مەكتەپكىچە تۈركىيەدە بىلىم ئالىدۇ ھەم پۈتۈنلەي ھەقسىز ئوقۇيدۇ. ئۇلار تۈركىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى شارائىتى ياخشى بولغان ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئالىي مەكتەپلەرگە تەقسىم قىلىنىدۇ. ئوقۇغۇچى ئېلىنىدىغان تۈركىي مىللەتلەر ۋە تۈرك توپلۇقلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت :

كاگاۋۇز ،قارايىم ،قىرىم ،نوغاي،قۇمۇق،بالقار ،قاراچاي،تۈركمەن، ئاھىسكا ،تاتار ،باشقۇرت،چۇۋاش،ئالتاي،ھاكا ،شور ،تۇۋا ،توفالور ،قاراياز ساخا ،ئۇيغۇر ،قازاق،قىرغىز ،ئاجار ،ئوسېتلەر ،ئاغىستانلىقلار ، چېچەنلەر ،ئىنگۇشلار ،ئادىگېلىلەر ،ئابازىنلار ،ساپىغلار ،قالمۇقلار ھەمدە موڭغول،تاجىك،ئۇكرايىنا ،گۇرجى،مولدوۋ ،ماكېدونىيە ،بۇلغارىستان ، رومانىيە ،مانجاك،ئافغانىستان،بوسنا ھەرسەك،سۈرىيە ،كوسوۋا تۈركلىرىدىن ئىبارەتتۇر .

كورلا باغۋەنلىرىنىڭ دات - پەريادى

ئۆز خەۋىرىمىز : ئۆتكەن يىلى شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بەرگەن « كورلا نەشپىتى ۋەقەسى » ، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەبىت قىزىل خىتاي ھۆكۈمىتىگە بولغان قاتتىق ئۆچمەنلىكىنى ۋە غەزەپ - نەپرىتىنى قوزغىدى. بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە :

1993- يىلى ،كورلىدىكى يەرلىك باغۋەنلەر ئۈچۈن نەشپۈتتىن ئەڭ ياخشى مول ھوسۇل ئالغان بىر يىل بولدى،ئەمما ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى تۆۋەنگە « ھۆكۈمەت بىر تۇتاش يىغىۋېلىپ،بىر تۇتاش سېتىدۇ، دەپ ئۇختۇرۇش چۈشۈرۈپ، يەرلىك باغۋەنلەرنىڭ سىرتقا ئۆز ئالدىغا نەشپۈت سېتىشىنى چەكلىدى ۋە يول - يوللارغا توساق قۇرۇپ،دېھقانلارنىڭ سىرتقا نەشپۈت يۆتكىشىنى قاتتىق كونترول قىلدى،ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن باغۋەنلەرنىڭ سىرتقى ئورۇنلارغا يۆتكەپ سېتىش ئۈچۈن يېشىكلەرگە قاچىلاپ تەييار قىلىپ قويغان نەچچە مىڭ توننا سۇپەتلىك نەشپۈتى سېسىپ كاردىن چىقىپ، باغۋەنچىلىككە ئايرىپ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان كۆپلىگەن دېھقان ئائىلىلىرى خانىۋەيران بولدى. مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ چىرىكلىكىدىن ۋە بېيوكراتلىقىدىن قاتتىق غەزەپلەنگەن دېھقانلار ،ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان مېۋە بېرىپ كېلىۋاتقان نەشپۈت دەرەخلىرىنى كېسىپ تاشلاپ، كۆپلىگەن نەشپۈتلۈك باغلار نابۇت قىلىۋېتىلدى،بەزى دېھقانلار پەرىشانلىق ئىچىدە ئاغرىپ يېتىپ قالدى.

كىشىنى قاتتىق ئېچىندۇرىدىغان بۇ پاجىئە ،پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئارىسىدا قاتتىق غۇلغۇلا پەيدا قىلدى ھەمدە،كۆپلىگەن خەلق ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن،شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ پۇت - قولىنى كۈشەپ تۇرغان تۈرلۈك ئورۇنسىز قائىدە - تۈزۈملەرنى بىكار قىلىشنى كۈچلۈك تەلەپ قىلىشتى .

« كۆك بايراق » دۇنياغا كەلدى

ئۆز خەۋىرىمىز : تۈركىيىنىڭ قەيسىرى شەھىرىدىكى « شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى » تەرىپىدىن چىقىرىلغان « كۆك بايراق » ناملىق تۈركچە قوش ئايلىق ژورنال 1994- يىلى 1- ئايدىن باشلاپ رەسمىي نەشر قىلىنىپ تارقىتىلىشقا باشلىدى .

تۈركىيىنىڭ قەيسىرى شەھىرىدىكى « شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى »، 1965- يىلى ئافغانىستان ئارقىلىق تۈركىيىگە كېلىپ يەرلەشكەن 300 ئائىلىلىك شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز تەرىپىدىن 1989- يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ جەمئىيەت قۇرۇلغان قىسقىغىنە بىر قانچە يىلدا شەرقىي تۈركىستاننى ،شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ۋە شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى تۈركىيە خەلقىغە تونۇتۇش جەھەتتە پەۋقۇلئاددە موھىم رول ئويناپ كەلمەكتە .

« كۆك بايراق » ناملىق ژورنالنىڭ سەھىپىلىرى رەڭدار ،مەزمۇنى مول بولۇپ،بۇندىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى تۈركىيە خەلقىغە تونۇتۇش جەھەتتە تېخىمۇ موھىم رول ئوينىغۇسى !

ئاۋۇستىرالىيە تۈركىستانلىقلار جەمئىيىتى توغرىسىدا

« ئاۋۇستىرالىيە - تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتى »، 1992- يىلى 2 - ئاپرېل ئاۋۇستىرالىيەدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ،بۇ جەمئىيەتنىڭ ئەزالىرى،ئۇيغۇر ،ئۆزبېك،تاتار ،قىرغىز قاتارلىق تۈركىي مىللەتلەردىن تەركىپ تاپقان.ئۇلار ئاساسەن ئاۋۇستىرالىيىنىڭ جەنۇبى قىسمىدا بولۇپ،جەمئىي ١٥٥ ئائىلىلىكتىن ئاشىدۇ.بۇ جەمئىيەتنىڭ مەقسىدى،پۈتۈن ئاۋۇستىرالىيەدە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىزنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ،ئۇلارنى مىللىتىمىزنىڭ تىلىنى، دىنىنى ۋە ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ساقلاپ قېلىشقا دەۋەت قىلىش ۋە پەرزەنتلىرىمىزگە دىنىي مىراسلىرىمىزنى تونۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت ھەمدە بۇ جەمئىيەت يەنە ،شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي ۋە مىللىي زۇلۇمنى ئاۋۇستىرالىيە ۋە دۇنيا خەلقىغە ۋاختىدا ئاڭلىتىپ تۇرىدۇ.

نۆۋەتتە بۇ جەمئىيەت دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى تەشكىلاتلىرىمىز بىلەن زىچ ھەمكارلىق تورى قۇرۇپ،شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ماس قەدەمدە ئېلىپ بارماقتا .

قىرغىزىستان رادىيوسىدا ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش يولغا قويۇلدى

ئۆز خەۋىرىمىز : قىرغىزىستان ھۆكۈمىتى قىرغىزىستاندا ياشاۋاتقان ٤٥ مىڭدىن ئارتۇق ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى تېخىمۇ بېيىتىش ئۈچۈن، يېقىندا دۆلەت رادىيوسىدا مەخسۇس ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشنى يولغا قويدى، ئاڭلىتىش ھەر جۈمە كۈنىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى . قازاقىستان ۋە ئۆزبېكىستان رادىيو ئىستانسىلىرى ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىمۇ يېقىندا ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلىرىنى كۈچەيتتى، بۇ رادىيولاردا بېرىلگەن ئۇيغۇرچە پىروگراممىلارنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۆپلىگەن جايلىرى قوبۇل قىلالايدۇ.

گېزىتىمىز ،تۈركىيەدە ياشاۋاتقان بارلىق ۋەتەنداشلار نامىدىن قازاقىستان،قىرغىزىستان،ئۆزبېكىستان قاتارلىق قېرىنداش ئەللەرگە ئالىي ئېھتىرام ۋە چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ!

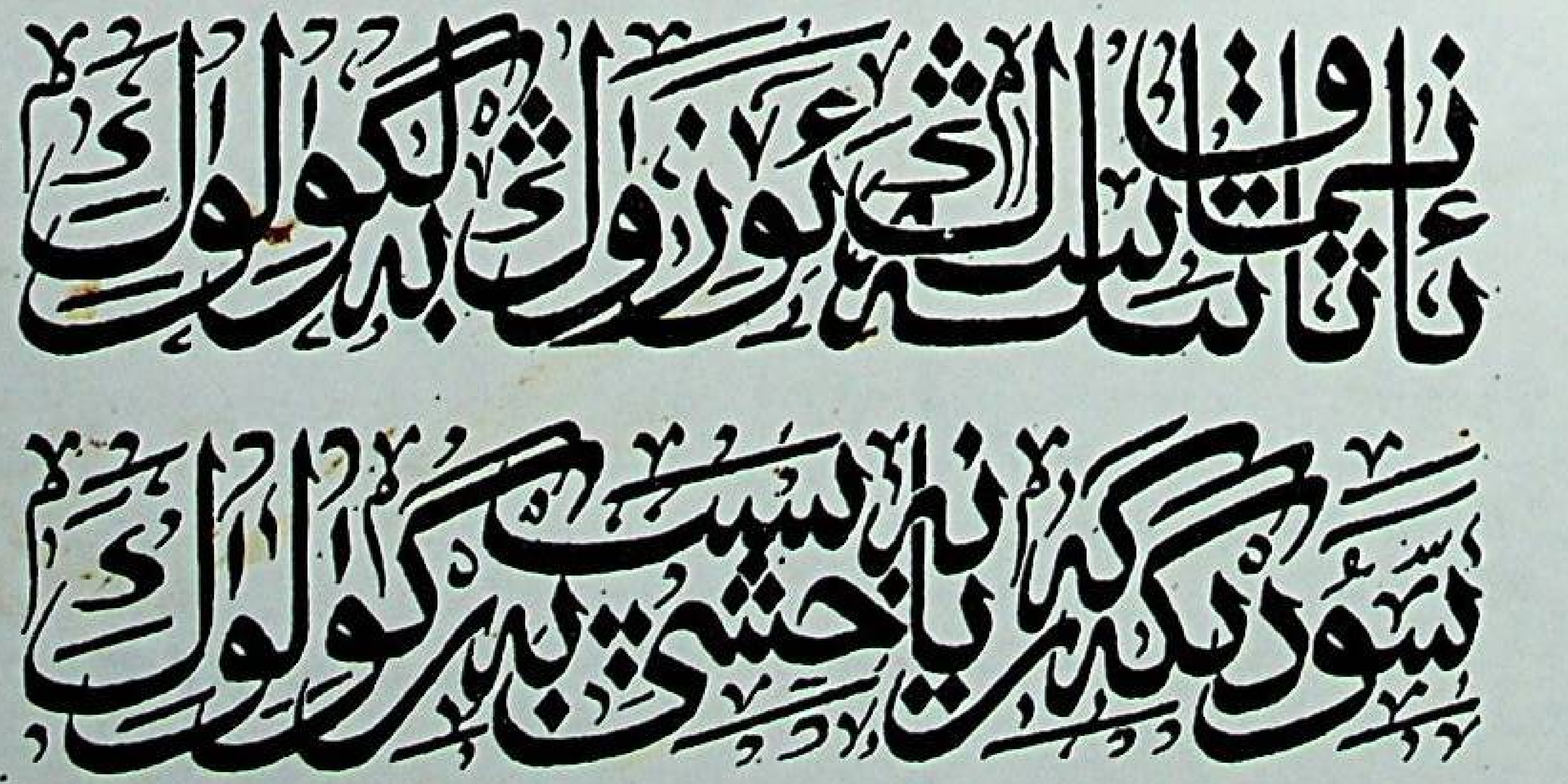

قىزىل خىتايدىكى دېموكراتىك پارتىيەلەرنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى

ھازىر قىزىل خىتايدا كوممۇنىستىك پارتىيىدىن باشقا يەنە 8 پارتىيە بار بولۇپ، خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى بۇ پارتىيەلەرنى يىغىنچاقلاپ «دېموكراتىك پارتىيە- گۇرۇھلار» دەپ ئاتايدۇ. 1949- يىلى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى ھاكىمىيەتنى تارتىپ ئالغاندىن كېيىن، بىر پارتىيە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان مۇستەبىت تۈزۈمنى يولغا قويۇپ، باشقا پارتىيەلەرنىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىشىنى ۋە ھاكىمىيەتكە ئارىلىشىشىنى قاتتىق چەكلىدى ھەمدە 1949- يىلى 9- ئايدا «سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى» دېگەن بىر نەرسىنى قۇرۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيىدىن باشقا بارلىق پارتىيەلەرنى بۇ ئىسمى بار، جىسمى يوق ھوقۇقسىز ئورگانغا زورلاپ كىرگۈزدى. شۇنىڭدىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە بولغان 40 نەچچە يىلدىن بۇيان بۇ 8 پارتىيىنىڭ ئەزا تەرەققى قىلدۇرۇشىنى قاتتىق چەكلىدى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇ پارتىيەلەر بارغانسېرى ئاجىزلاپ، ئىنتايىن بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالدى.

يۇقارقى 8 پارتىيىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

1. خىتاي گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى:

بۇ پارتىيە 1948- يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 40 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى سابىق گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ كونا ئەزالىرى ۋە گومىنداڭ پارتىيىسى بىلەن تارىختىن بۇيان ئالاقىسى بار كىشىلەردىن ئىبارەت.

2. خىتاي دېموكراتىك بىرلىكى:

بۇ بىرلىك 1941- يىلى 10- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 100 مىڭ 500 ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى ئوتتۇرا- تۆۋەن قاتلام زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

3. خىتاي دېموكراتىك دۆلەت قۇرۇش ئۇيۇشمىسى:

بۇ ئۇيۇشما 1945- يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 50 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى ئىقتىسادىي ساھەدىكى كىشىلەر ۋە ئالىم، مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىب تاپقان.

4. خىتاي دېموكراتىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسى:

بۇ ئۇيۇشمىمۇ 1945- يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 50 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن- تېخنىكا، نەشرىيات ساھەسىدىكى زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

5. خىتاي ئىشچى- دېھقانلار دېموكراتىك پارتىيىسى:

بۇ پارتىيە 1930- يىلى 8- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 40 مىڭدىن ئارتۇق پارتىيە ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى سەھىيە، مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە پەن- تېخنىكا ساھەسىدىكى بىر قىسىم زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

6. خىتاي خەلقچىللىق پارتىيىسى:

بۇ پارتىيە 1925- يىلى 10- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 10 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئەزالىرى ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، چەتئەللەردە مۇناسىۋىتى بار مەشھۇر كىشىلەر ۋە بىر قىسىم ئالىملاردىن تەركىب تاپقان.

7. «3- سېنتەبىر جەمئىيىتى»

بۇ جەمئىيەت 1944- يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 40 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى تۈرلۈك ساھەلەردىكى يۇقىرى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

8. تەيۋەن دېموكراتىيە ۋە ئاپتونومىيە بىرلىكى:

بۇ بىرلىك 1947- يىلى 11- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر ئاران مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى چوڭ قۇرۇقلۇقتا ياشاۋاتقان تەيۋەنلىكلەردىن ئىبارەت.

گەرچە يۇقارقى دېموكراتىك پارتىيەلەر كوممۇنىستىك رېجىم ئاستىدا ئاران پۇت تىرەپ تۇرسىمۇ، ئەمما، خىتايدىكى دېموكراتىك ھەرىكەتلەرنىڭ كۈچىيىشىدە مۇھىم رول ئوينىماقتا. 1989- يىلى بېيجىڭدا يۈز بەرگەن چوڭ دېموكراتىك ھەرىكەتتە بۇ پارتىيەلەر يېتەكچىلىك رول ئوينىغان ئىدى. بۇ ھەرىكەت كوممۇنىستلار تەرىپىدىن قانلىق باستۇرۇلغاندىن كېيىن، يۇقارقى 8 پارتىيە تەركىبىدىكى كۆپلىگەن كىشىلەر قولغا ئېلىنىپ تۈرمىلەرگە تاشلاندى. بەزىلىرى يوشۇرۇن يوللار ئارقىلىق چەتئەللەرگە قېچىپ چىقىپ كوممۇنىستلارغا قارشى پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرماقتا. لېكىن، بۇ پارتىيەلەرنىڭ شەرقى تۈركىستان، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغولىيەدىكى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھوقۇقىغا بولغان مەيدانى ۋە پوزىتسىيىسى بىزگە تېخى ئايدىڭ ئەمەس.

شەرقى تۈركىستان ۋەكىللىرىنىڭ بېيجىڭدىكى شىكايىتى

بۇ يىل 3- ئاينىڭ 22- كۈنى بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن «خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى 8- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 2- قېتىملىق يىغىنى»دا، شەرقى تۈركىستاندىن «خەلق ۋەكىلى» بولۇپ بارغان بىر قىسىم «ۋەكىل»لەر يىغىندا سۆز قىلىپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ ئىقتىسادىنىڭ ۋە مائارىپىنىڭ باشقا ئۆلكىلەرگە قارىغاندا يىلدىن يىلغا ئارقىغا چېكىنىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن شىكايەت قىلدى.

شەرقى تۈركىستاندىكى 2- نومۇرلۇق چوڭ مىللىي مۇناپىق ھامىدىن نىيازى يىغىندا سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «بەزى تارىخى، جۇغراپىيىلىك ۋە ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادى باشقا ئۆلكىلەرگە قارىغاندا بىر قەدەر ئارقىدا ۋە ناھايىتى قالاق. ئەسلىدە، مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ كەلگەن بەزى ئىقتىسادى كۆرسەتكۈچلىرىمىز ھازىر مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئاخىرىغا تاشلىنىپ قالدى. بۇ ۋە پۈتۈن ھازىر شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىرخىل كۈچلۈك ئەندىشە ئىچىدە قالدى. ئەمما، بىزنىڭ شىنجاڭ زور يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقىغا ئىگە. دۆلەتنىڭ شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىشى زور ئىلگىرىلەشلەرگە ئېرىشتى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى كىشىلەر مەبلەغ سېلىشقا ئەڭ قىزىقىدىغان رايونغا ئايلاندى».

ھامىدىن نىيازنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېدى: «مۇقىملىق- ئىتتىپاقلىق تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئاچقۇچى. بىز بۇندىن كېيىن چوقۇم دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە ۋەتەننى بۆلۈش سۇيىقەستىنى بىت- چىت قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇقىم تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىمىز».

ھامىدىن نىيازنىڭ ئارقىدىنلا، شەرقى تۈركىستاندىن كەلگەن «ۋەكىل»لەردىن تۇرسۇنا غوپۇر ۋە مەمەتجان ئۇمەتلەر سۆز قىلىپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ مىللىي مائارىپىنىڭ ناھايىتى بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشتى.

تۇرسۇنا غوپۇر مۇنداق دېدى: «ھازىر شەرقى تۈركىستاننىڭ مىللىي مائارىپىدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر ناھايىتى كۆپ. ئاساسلىقى مىللىي ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىقتىسادىي ناھايىتى تۆۋەن. باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ سىنىپتىن چۈشۈپ قېلىش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەننا. يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار تۆۋەنلەرگە خىزمەت تەكشۈرۈپ چۈشكەندە، ھەمىشە شارائىتى ياخشى جايلارنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ، پەقەت بەزى يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ قۇرۇق دوكلاتىنى ئاڭلاپ قويۇپلا بولدى قىلىشىدۇ. ئەمەلدارلار خەلقنىڭ رايىنى بىلىش ئۈچۈن جەزمەن خەلق ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشى كېرەك».

مەھەممەتجان ئۇمەت مۇنداق دېدى: «ئاساسىي مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش - دۆلەتنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك زور ئىش. ھازىر بىزنىڭ ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئاساسىي مائارىپىدا ناھايىتى كۆپ

مەسىلىلەر ساقلانماقتا. بىرىنچىدىن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىن كۆچۈش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن. گەرچە مىللىي ئوقۇغۇچىلارنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپتىن تولۇقسىز ئوتتۇرىغا كۆچۈش نىسبىتى 85 - 90 پىرسەنتكىچە بولسىمۇ، ئەمما، تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە كۆچۈش نىسبىتى ئاران 45 - 50 پىرسەنتكىچە، تولۇق ئوتتۇرىدىن ئالىي مەكتەپكە كۆچۈش نىسبىتى تېخىمۇ تۆۋەن. بۇ ۋە پۈتۈن ياش- ئۆسمۈرلەر بالدۇرلا جەمئىيەتكە چىقىپ كېتىپ، ئېغىر ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى پەيدا قىلىۋاتىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئوقۇتقۇچىلىرىمىزنىڭ ئىش ھەققى ناھايىتى تۆۋەن، سۈپىتى ناچار. خەلق ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 100 يۈەن، ئۇلارنىڭ مائاشى تۆۋەن بولغىنى ئۈچۈن، ئوقۇغۇچىلارنى كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىمەيۋاتىدۇ. ئىلى ۋىلايىتىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى 74 پىرسەنت، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى 53 پىرسەنت، تولۇق ئوتتۇرىنىڭ ئاران 30 پىرسەنت، يېزا ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتى تېخىمۇ ناچار. مېنىڭچە دۆلەت شىنجاڭنىڭ ئاساسىي مائارىپىغا خۇددى تىبەتكە كۆڭۈل بۆلگەندەك كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك».

ئۇ. شەرقىي تۈركىستان ئاياللىرىنىڭ ھەقىقىي ئۆلگىسى

مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت

مىللىي رەھبىرىمىز، قەھرىمان مۇجاھىد ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ 70 يىللىق جان يولدىشى، مۇجاھىدە دوستى، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ نادىر ئۆلگىلىرىدىن بولغان فاتىمە ئىمىنى يېقىندىن تونۇغانلارنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن مەرھۇمە ھەققىدە خاتىرە يازماقنى بىر مىللىي ۋەزىپە دەپ بىلىمەن.

فاتىمە خانىم مىللەت ۋە ۋەتەن ئۈچۈن ھاياتىنىڭ 60 يىلىغا يېقىن قىسمىنى ھىجرەتتە ئۆتكۈزگەن ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ بىرىدۇر. مەرھۇمە بىر قېتىملىق سۆھبەتتە ئاياللىغا روھ ۋە ئىلھام بەرمەك ئۈچۈن، ئۆز كەچمىشىدە ئىز شۇلارنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى:

«مەن ئەيسا ئەفەندىم بىلەن 1926- يىلى ۋەتەندىن ئايرىلىپ، ئەنەدىجانغا كەلگەن ئىدىم. شۇندىن بېرى ھاياتىمنىڭ كۆپ قىسمى مۇساپىرچىلىقتا ئۆتتى. 1936- يىلى ئەيسا ئەفەندىمنىڭ يېنىغا بارماق ئۈچۈن مەرھۇم ئوغلۇم مۇراتنى ئېلىپ قەشقەردىن ئات - خېچىرغا مىنىپ ھىمالايا تاغلىرىدىن ئېشىپ كەشمىرگە، ئۇيەردىن ھىندىستانغا، بومبايدىن پاراخوت بىلەن شاڭگاڭغا، شاڭگاڭدىن چوڭچىڭگە كەلگەن ئىدىم. ياپونغا قارشى ئۇرۇش داۋام قىلىۋاتقان، كوچىلاردا بومبىلار پارتىلاۋاتقان خەتەرلىك چاغلار ئىدى. 1947- يىلى خىتايدىن يەنە ۋەتەنگە قايتتۇق، ئۈرۈمچىگە كەلدىم، بىرقانچە يىلدىن كېيىن يەنە پەرگەندەزىرلاندۇق، قەشقەرگە كەلدىم، قەشقەردىن 49- يىلى كۆزدە باللارنى ئېلىپ يەنە ئۇزۇن يولچىلىقتا ماڭدۇق، يەنە ھىمالايا تاغلىرىدىن ئاشتۇق، كەشمىرگە كەلدۇق، ھىندىستاندا 3 - 4 يىل تۇردۇق، ئۇنىڭدىن كېيىن تۈركىيەگە كەلدۇق ۋە بۇيەردە ياشاۋاتىمىز... سەپەردە يۈرمەك، مۇساپىرچىلىقتا ياشىماق ئاسان ئەمەس، ئەمما ياشىدۇق، ياشاۋاتىمىز. ئىستىقلالچىغا خوتۇن بولماق، جاپا چەكمەك دېمەكتۇر، جانابى ئاللا مۇكاپاتىنى ئۇدۇنيادا بېرەر».

فاتىمە خانىم ھاياتىدا ئون مىڭلىغان، يۈز مىڭلىغان شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا، چەتئەللىك مېھمانلارغا، گېزىتچى، مۇخبىرلارغا، دۆلەت ئەربابلىرىغا ئۆز قولى بىلەن چاي بەرگەن، تاماق بەرگەن ئايالدۇر. مىللىي رەھبىرىمىز ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ پۈتكۈل مۇجادىلىسىدە ئۇنىڭ ئارقىدا يۈرۈپ بۈيۈك پىداكارلىق بىلەن قوللىغان، ھىمايە قىلغان. ھېرىپ - چارچاشقا، يوقسۇللۇققا ھېچبىر زامان شىكايەتچى بولمىغان كەمتەر، جىددىلىق، كەمتەر ۋە ئالىجاناپ ئايال ئىدى. مەرھۇمەگە بولغان ھۆرمەت ۋە تەزىيە، ئۇنىڭ مەلەنەتلىك جىنازا نامىزىدا ئىسپاتلاندى. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىرىزىدېنتى سۇلايمان دېمىرال ۋە كۆپلىگەن دۆلەت، ھۆكۈمەت ئەربابلىرى تېلېفون ياكى تېلېگرامما بىلەن فاتىمە خانىمنىڭ ۋاپاتىغا تەزىيە بىلدۈردى. ئۇنىڭ جىنازىسىغا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاي - يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقى بىلەن تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاي - يۇلتۇزلۇق قىزىل بايرىقى باراۋەر يېپىلدى. ئىستانبۇل مۇپتىسى يارەمچىسى مۇھەممەت چىچەك ئەفەندى ئون مىڭلىغان جامائەتكە شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە، فاتىمە خانىمنىڭ ھاياتى ھەققىدە، قەلبلەرنى لەرزىگە سالىدىغان تەزىيە نۇتقى سۆزلىدى، تېلېۋىزىيە ۋە گېزىتلەر فاتىمە خانىمنىڭ ۋاپاتى ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى ۋاقتى-ۋاقتىدا دۇنياغا ئاڭلىتىپ تۇردى. بىز ئۇنىڭ ئۇزۇن يىللارنىڭ ھاردۇقىنى يۈتكەن ۋە ئاپپاق كېپەنگە ئورالغان جەسىتىنى يەرلىككە قويۇۋاتقان ۋاقىتتا، كۆز ياشلىرىمىزنى ھېچ تۇتالمىدىم، ئۇنىڭ جانلىق سىماسى بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈشكە باشلىدى...

ئەتىسى ئەيسا ئەفەندىمدىن ھال سوراپ ئۆيىگە چىققىنىمدا، ئەفەندىم كۆز ياشلىرىنى تۇتالماي يەنە يىغلاپ كەتتى، تەسەللىي قىلدۇق.

ئەفەندىم كۆزىدىن قالىرىدىن ئېقىپ چۈشكەن ياش تامچىلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، «70 يىللىق جان يولدىشىم ئىدى، جىدىماق ئاسان ئەمەس...» دېدى، مەن ھەم ئۆزەمنى تۇتالمىدىم. ئەفەندىم بىرئازدىن كېيىن شۇلارنى سۆزلىدى: «ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ خانىملىرىنىڭ ئالدىنىڭ بىرنەچچە كىلو، يوق دېگەنلىرىنىڭمۇ يېرىم كىلودىن ئالتۇن زىننەت بۇيۇملىرى بار، ئەمما فاتىمە خانىمنىڭ بىرتال ئالتۇن بىلەيزۈكى يوق ئىدى، ھەتتا خاتىرە ئۈچۈن ساقلاپ قويايلى دېسەك بىرتال ئالتۇن ئۈزۈكمۇ يوق ئىكەن، بار بولغان ھەممە نەرسىسىنى سېتىپ ئۆي مەسرەپلىرىگە خەجلىگەن ئىكەن».

يۇقارقى سۆزلەرگە قاتتىق تەسىر قىلدى. ئەيسا ئەفەندىمنىڭ مېھمانلىرى ناھايىتى كۆپ، تۈركىيە ئىچىدىن ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كېلىپ كۆرۈشۈپ كېتىدىغانلار كۆپ، ئۆي چىقىمى كۆپ، ئەسلىدە مەرھۇمە مىللەتنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئالتۇن بىلەيزۈك ۋە ئالتۇن ئۈزۈكلىرىنى سېتىپ ئۆي خىراجىتى قىلغان ئىكەن. ئۇنىڭ ھاياتى ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقان ۋە قىلىدىغان مىليونلىغان ئۇيغۇر ئاياللىرىغا ئۈلگە بولغۇسى!

ئاللاھ ئۇنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەتتە قىلسۇن! ئامىن!

بۈيۈك يوقىتىش

ئوبۇلقاسىم قانات

قەدىرلىك شەرقىي تۈركىستانلىق ئانىلار، ئاچا - سىڭىل قېرىنداشلار! بۈگۈن بىز ئۈچۈن ئىنتايىن قايغۇلۇق ۋە ھەسرەتلىك ئۇنتۇلغۇسىز بىر كۈن بولدى، كۆز بۇلاقلىرىمىز ماتەم ۋە جۇدالىق ياشلىرى بىلەن لىق تولدى... فاتىمە خانىم بىز بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى...!

فاتىمە خانىم، بۈيۈك مۇتەپەككۇر، مىللەتپەرۋەر ۋە ھارماس مۇجاھىت ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن ھارماي، تالماي 70 يىل مۇجادىلە قىلغان ئۇلۇغ ئانا، شۇنداقلا، شەرقىي تۈركىستان ئاياللىرىنىڭ مەشئىلى ۋە سىمۋولى ئىدى!

ئۇ، خىتاي ئىستىبدات ھاكىمىيىتىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ، ئىستىقلال ۋە دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، مېھرىبان ئانىسى كۆمۈلگەن مۇقەددەس دىيارىنى تەرك ئېتىپ، سەپدىشى ۋە بۈيۈك مۇجاھىت ئەيسا ئەفەندىمگە ھەمرا بولۇپ، كەشمىر، ھىندىستان، پاكىستان، ئافغانىستان، تۈركىيە قاتارلىق ئەللەردە ۋەتەنسىزلىك ۋە يوقسۇزلۇققا بەرداشلىق بېرىپ، ۋەتەننىڭ ئازاتلىقى ۋە مىللەتنىڭ ئەركىنلىكى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر مۇجادىلە قىلدى، ئۇ شۇنچە قىيىن شارائىتلاردىمۇ تۇرمۇش شىكايەتتە بولماي، ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى «مەن ئۆمرۈمنى ۋەتەن - مىللەت پىراقىدا ئۆتكۈزدۈم» دېگەن پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئۆتكەنلىكى ۋە ئۆزى بىلەن ئوخشاش ئىلمىي بارلىق قېرىنداشلىرىمىزغا ئانىلىق مېھرى - مۇھەببىتى بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، پېشقەدەم مۇجاھىت ئەيسا ئەفەندىم بىلەن بىرگە ئۇلارغا مۇجادىلىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۆگەتتى، ئۇلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ۋە بىلىم ئېلىشىغا ياردەمچى بولدى.

بولۇپمۇ كېيىنكى مەزگىللەردە، ئەيسا ئەفەندىم ۋەتەن، مىللەت پىراقىدا تولا يىغلاپ ئىككى كۆزىنىڭ نۇرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىنمۇ، مەرھۇمە ئانىمىز فاتىمە خانىم ئەيسا ئەفەندىمگە ھاسا بولۇپ، ۋەتەن داۋاسىنى يەنە داۋاملىق بىرگە يۈرگۈزدى. ئەپسۇسكى، ھازىر پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا مۇستەملىكىچىلىككە قارشى كۈرەش دولقۇنى كۈچىيىۋاتقان بىر پەيتتە فاتىمە خانىم بىزنى مۇسىبەت كۆز ياشلىرى ئىچىدە قالدۇرۇپ بۇدۇنيا بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى! بۇنىڭدىن دۈشمەنلىرىمىز ئەلۋەتتە مەمنۇن.

دۈشمەنلىرىمىزنىڭ خۇشاللىقىنى ماتەمگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانلىقلار، بولۇپمۇ خانىملار قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، بۈيۈك مۇجاھىدىمىز ئەيسا ئەفەندىمنىڭ ئەتراپىغا تېخىمۇ زىچ ئۇيۇشۇپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن ئاخىرغىچە كۈرەش قىلىشى لازىم! شۇنداقلا، ھەربىر شەرقىي تۈركىستانلىق خانىم دۈشمەنلىرىمىز ئالدىدا بىردىن فاتىمە خانىم بولۇپ چىقىشى لازىم! ئەنە شۇندىلا مەرھۇمەنىڭ روھى مەڭگۈ ئارام تاپىدۇ!

ۋەتەن سۆيەر تىجارەتچى - نۇرمۇھەممەت چىڭگىز

ئۆز خەۋىرىمىز: تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىكى «يەركەنت ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى» نىڭ دىرېكتورى ۋەتەنپەرۋەر ياش تىجارەتچى نۇرمۇھەممەت چىڭگىز، ۋەتەن سىرتىدا قىيىنچىلىقتا قالغان بىر قىسىم شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، ئۆزىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدىكى مىللەت سۆيەرلىكىنى تولۇق نامايەن قىلدى.

ۋەتەنپەرۋەر تىجارەتچى نۇرمۇھەممەت چىڭگىز 1967- يىلى ئافغانىستان ئارقىلىق تۈركىيىنىڭ قەيسەرى شەھرىگە كېلىپ يەرلەشكەن شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىزنىڭ پەرزەنتلىرىدىن بولۇپ، گەرچە ئۇ تۈركىيىدە ئۆسۈپ چوڭ بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ قەلبى كېچە - كۈندۈز سۆيۈملۈك ئانا ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستانغا ۋە ئۇيەردىكى زالىم خىتاي مۇستەملىكىسى ئاستىدا ئازاپ چېكىۋاتقان خەلقىگە تەلپۈنەتتى. ئۇ بىرئاز مەبلەغ توپلاپ تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدە «يەركەنت ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى» نى قۇرغاندىن كېيىن، كىشىلەردىن سوراپ ئىزدەپ يۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستاندىن تۈركىيەگە كېلىپ قېلىپ ئىش تاپالماي كاڭگىراپ قالغان 50 نەپەر ئۇيغۇر قېرىندىشىنى شىركىتىگە تەكلىپ قىلىپ ئەكىلىپ، ئۇلارنى شىركىتى قارمىقىدىكى زاۋۇت، ماگازىن ۋە مۇلازىمەت ئورۇنلىرىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە، ئۇلارنىڭ ياتاق ۋە تاماقلىرىنى ھەقسىز ئۆز ئۈستىگە ئالغاندىن سىرت، ئۇلارغا يەنە يۇقىرى ئىش ھەققى بەردى. بۇندىن باشقا ئۇ يەنە موسكۋا ۋە قازاقىستانلاردا شۆبە شىركەتلىرىنى قۇرۇپ، ئۇجايلاردا ئىشسىز قالغان ۋەتەنداشلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇساپىرلارنى ھەقسىز كۈتۈۋالدى.

نۇرمۇھەممەت چىڭگىزنىڭ ئىستانبۇلدىكى تېلېفون نومۇرى: 5587529 - 5473145 - 5476245. موسكۋادىكى تېلېفون نومۇرى: 2806092. ئادرېسى: تۈركىيە - ئىستانبۇل زەيتۇنبۇرنۇ نۇرىپاشا مەھەللىسى 62 - كوچا

زاكات ۋە شەرقىي تۈركىستان داۋاسى

ئىسمايىل ئاتۇش

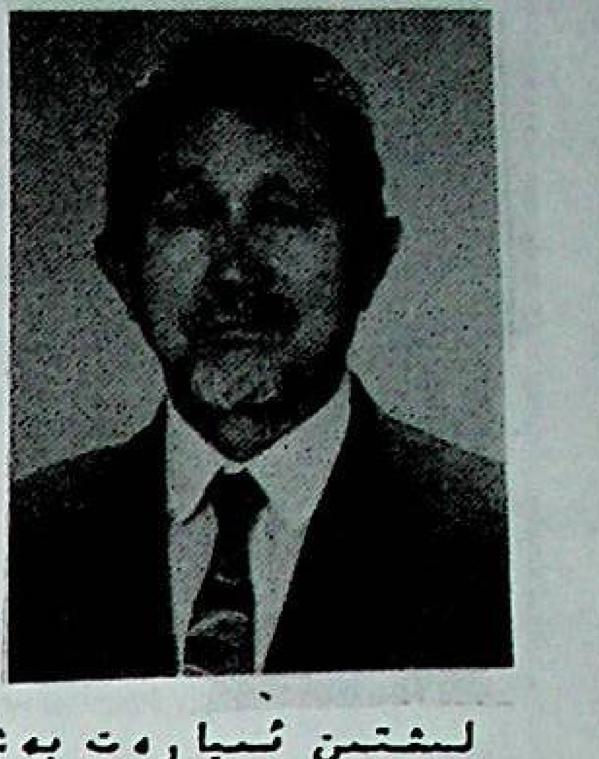

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، مۇسۇلمانلىق - ئاللاھنىڭ بارلىقى، بىرلىكى، ھەزرىتى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ قۇلى ھەم پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىش ۋە كەلىمە شاھادەت ئېيتىش، كۈندە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇش، باي ھەساپلانغانلار يىلدا بىر قېتىم مېلىنىڭ زاكىتىنى بېرىش، رامىزان ئېيىدا روزا تۇتۇش، تېنى ساغلام، يەتكۈدەك پۇلى بولسا ئۆمرىدە بىر قېتىم ھەج قىلىشتىن ئىبارەت بەش ئاساسى شەرت ئۈستىگە مۇكەممەللەشكەندۇر.

ئىسلامىيەتتە بەش ئاساسى پەرزنىڭ بىرى بولغان - باي ھەساپلانغانلارنىڭ يىلدا بىر قېتىم مېلىنىڭ زاكىتىنى بېرىش - مۆمىن مۇسۇلماننىڭ جەمىيەت ۋە جامائەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىكى بۇرچى بولۇپ، قالغان تۆتى پەقەتلا ئۆزىنىڭ ئاللاھ ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىدۇر. دېمەك، زاكات بەرگۈچىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى، ئەخلاقىي ۋە ئاللاھقا بولغان ئېتىقاد مەسئۇلىيىتى، زاكات پەرزىنى ئادا قىلىشى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

زاكات - مۇقەددەس قۇرئانى كەرىمدە قەيت قىلىنغىنىدەك، مۇسۇلمانلارنىڭ پانىي ئالەمدىكى خاتىرجەملىكى، ئىناقلىقى، قېرىنداشلىقى ۋە دوستلۇقىنىڭ مۇھىم بىر كاپالىتى بولۇپلا قالماستىن، باقىي ئالەمدىكى مۇكاپاتىنىڭمۇ ئاساسى شەرتىدۇر. زاكات بەرگۈچى مۇسۇلمان - زاكات بېرىش ئارقىلىق يۈكسەك ئىمانىي روھىي بايلىققا ئېرىشىدۇ. ساخاۋەت نۇرلىرى ئۇنىڭ قەلبىنى بېزەيدۇ. ئاللاھنىڭ بەرگەن مال - دۇنيالىرى ئۈچۈن شۈكرانە تۇيغۇسى ھېس قىلدۇرىدۇ ۋە ئاللاھ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مۆمىن مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغانلىقى ئۈچۈن، بەخت - سائادەت تۇيغۇسىدا ھەردائىم خۇشال - خۇرام ياشايدۇ. سېخىيلىق، مەرتلىك، قېرىنداشلىق مۇھەببىتىنى باشقىلارغا تەقدىم قىلىپ، پەۋقۇلئاددە تەبىئىي ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ، ئىززەت - ئابرويى زىيادە بولىدۇ، ھەردائىم باشقىلارنىڭ دۇئاسىغا، ياخشى باھاسىغا ۋە ھۆرمىتىگە مۇيەسسەر بولىدۇ. ئاللاھ نېسىپ ئەتكەن بۇ تۈگىمەس روھىي بايلىق، ئۇنىڭ كەيپىياتىنى كۆتۈرەڭگۈ، يۈزىنىڭ يورۇق ۋە تېنىنىڭ ساغلام بولۇشىغا ئىشىك ئاچىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ: «كىمكى ياخشى ئىش قىلغان ئىكەن، ئۇ قىلغان ئىشلىرىدىن ياخشى مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ» دېگىنىدەك، مال - دۇنياسىغا بەرىكەت ياغىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا بەرگىنىدىنمۇ زىيادە مال - دۇنيا بېرىدۇ.

زاكاتنىڭ كىملەر تەرىپىدىن بېرىلىدىغانلىقى، كىملەرگە بېرىلىدىغانلىقى ۋە ئۆلچىمىنىڭ نەقەدەر بولىدىغانلىقى ھەققىدە، قۇرئانى كەرىمدە ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدە ناھايىتى ئوچۇق قەيت قىلىنغان: «زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان ئىنسانلارغا، قۇللارنى ئازات قىلىشقا، قەرزدارلارغا، ئاللاھنىڭ يولىغا ۋە ئىبنى سەبىللەرگە بېرىلىدۇ، بۇ، ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىسىدۇر» (سۈرە تەۋبە- قۇرئانى كەرىم ئۇيغۇرچە ١٩٧- بەت).

شۇنەرسە ئوچۇقكى، زاكات بېرىش ۋە زاكات ئېلىش ئارقىلىق ئىجتىمائىي ھاياتتىكى مۇھىم بىر ئەخلاقىي مىزان ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. خەيرى - ساخاۋەت، ئېھسان، ياردەم ۋە بېخىللىق، ناسىقلىق ئوتتۇرىسىدىكى، شۇنىڭدەك، باياشاتلىق، خاتىرجەملىك ۋە يوقسۇزلۇق، ھاجەتمەنلىك ئارىسىدىكى پەرق ئازىيىدۇ، مۇسۇلمانلار جامائەتنىڭ كوللېكتىپ ئىناقلىقى، مېھرىبانلىقى ۋە بىرلىكى كۈچىيىدۇ.

خوش، بىز شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى ئاللاھنىڭ بۇ پەرزىنى قانچىلىك ئادا قىلالىدۇق؟ تارىختا ئۆتكەن سەلتەنەتلىك دۆلەتلىرىمىز، ئادىل پادىشا، بىلىملىك زاتلىرىمىز ۋە نامى ئۆچمەس بايلىرىمىز ئەنە شۇ زاكاتلىرىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن خەلقنىڭ بىرلىكى، ۋەتىنىنىڭ ھۆرلىكى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىناقلىقى ئۈچۈن ئۇنتۇلماس ياخشى ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن بولسا، زالىم، خەسىس، نامەرت، ئاچكۆز، تويماس كىشىلىرىمىز ئۆز ئىمانىدىن ئاجراپ، خەلقنى يوقسۇزلۇق تۆگۈكسىز كۈلپەتلەر دېڭىزىغا ئىتتىرىۋېتىپ، دوزاققا قاراپ يول ئالدى، خالاس!

بۈگۈنكى كۈندە قۇللۇق ئاستىدا ياشاۋاتقان خەلقىمىز پەقەت مىللىي كەمسىتىش، ئېزىلىش ۋە نامراتلىق دەستىدىن يېرىم جان بولۇپ ئىڭرىماقتا. ئاللاھتىن ئادالەت تىلەپ نالە قىلماقتا. ۋەتەن سىرتىدا مۇھاجىرەتتە ياشاۋاتقان قېرىنداشلار پاك ئىمانىمىز بىلەن ئىبادەت قىلىش ۋە ھالال تەرىمىز بىلەن مېھنەت قىلىش ئارقىلىق ئۇزۇن يىللار سەۋرى بىلەن جاپالىق كۈرەش قىلىش نەتىجىسىدە، ئاللاھنىڭ تەقدىم قىلغان نېمىتىگە ئېرىشتۇق. بىر قىسمىمىز خېلى ئېشىنغۇدەك بايلارغا ئايلاندۇق. زاكاتلىرىمىزنىڭ ياردىمىدە، ۋەتەندىكى ۋە مۇھاجىرەتتىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتىمىز. لېكىن، شۇنىمۇ ئادىللىق بىلەن ئېيتماي بولمايدۇكى، زاكات ئارقىلىق بولىدىغان

پۈتۈن مەجبۇرىيىتىمىزنى ھەممىمىز شەرىئەت ئۆلچىمى بىلەن مۇكەممەل ئىجرا قىلىپ كېتەلمىدۇق. شەرتىمىزدە ئېنىق بەلگىلەنگەن ئۆلچەملەر ۋە بەلگىلىمىلەر بولمىدى. ئەمما، ھەرخىل پەتىۋالار تۈپەيلى ياكى ساختىكارلىق ئۇسۇلى بىلەن نەق ئۆلچەمدە، دەل جايىغا زاكات ئاجراتمايۋاتىمىز. بۇخىل خاھىشلارنىڭ ئىمان سۇسلىقىغا ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى، ئاللاھنىڭ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتىمىز. زاكاتنى تولۇق ھېساپلىماسلىق، ئاز ھېساپلاپ بېرىش، كېلەركى يىلىغا سوزۇپ بېرىش، سېتىلماي قالغان ماللىرىغا ئېتىبار بەرمەسلىك، زاكات مەزگىلى مېلىنى مۈلۈككە ئايلاندۇرۇپ بېلىش - كېيىن يەنە سېتىپ مەبلەغكە ئىشلىتىش، بىۋاستە تۇغقانلىرىغا بېرىش ياكى سەدىقىلىرىنى زاكاتقا توغرىلاش، يىل توشمىغان ھالەت شەكىللەندۇرۇپ بېلىش قاتارلىقلار ھەممىسى زاكات بېرىشتىكى ئادىلسىزلىقتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ زاكات بەرمەسلىك ياكى «پالانى تۇققۇنىمغا ئېۋەتتىم» دەپ ئۆزىنى ۋە ئاللاھنىمۇ ئالداش خاھىشىدىكىلەر بولسا شەرتسىز ئىمانىدىن ئاجرىغان، بۇ ئالەمدە لەنەت ۋە مەسخىرىگە قالسا، ئۇ ئالەمدە دوزاققا كىرىدىغان ئىنسانلاردۇر.

مېنىڭچە، خەلقىمىز زۇلمەتتە ياشاۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئىچىدە، باي ھېساپلانغان كىشىلەر تۆۋەندىكى ئىككى مەجبۇرىيىتىمىزنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز كېرەك:

بىرىنچىدىن، خەلقىمىز، قېرىنداشلىرىمىز، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىز يوقسۇل، كەمبەغەل بولغاچقا ئۇلارغا مەدەتكار بولۇشىمىز، زاكات پۇلى ئارقىلىق ئۇلارغا يار - يۆلەكتە بولۇشىمىز، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ئىمانغا مايىل قىلىشنى كۆزدە تۇتۇشىمىز لازىم.

ئىككىنچىدىن، ئەڭ مۇھىمى، ۋەتەن خەلقىمىزنى ھۆرلىيەتكە ئېرىشتۈرۈش يولىدا ۋە ئاللاھ يولىدا مۇجاھىدلە ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇجاھىتلىرىمىزگە ۋەتەنپەرۋەر تەشكىلاتلىرىمىزغا ياردەم قىلىشىمىز لازىم. ئاللاھ تائالا: «ئىمان ئېيتقانلارنىڭ، ھىجرەت قىلغانلارنىڭ ۋە ماللىرى ھەم جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھات قىلغانلارنىڭ دەرىجىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ كاتتادۇر» (قۇرئانى كەرىم ئۇيغۇرچە ١٩٠- بەت. سۈرە تەۋبە) دەپ ئېنىق بىشارەت بەرگىنىدەك، ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن بىر كىشىلىك ھەسسىمىزنى قوشۇشىمىز لازىم.

مەن ئىشىنىمەنكى، بىزنىڭ زاكاتلىرىمىز دەل ۋاقتىدا، نەق ئۆلچەمىدە ۋە تېگىشلىك ئورنىغا پىلانلىق تۈردە ئىشلىتىلىدىكەن، ۋەتىنىمىزنىڭ ئازاتلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشىدە، بولۇپمۇ ئاۋازىمىزنى مۇسۇلمان دۇنياسىغا ۋە ھۆر دۇنياغا ئاڭلىتىپ، دۇنياۋى ھىمايىچىلىق پەيدا قىلىپ، دۈشمەنلىرىمىزنى بىت - چىت قىلىدىغان كۈچ پەيدا قىلىشقا قادىرمىز.

ئاللاھ! مۆمىن بەندىلىرىڭنى مۇرادىغا ئېرىشتۈرگەيسەن. ئامىن!

(١٩٩٤- يىل ٤ - ئاي. تۈركىيە - ئىستانبۇل)

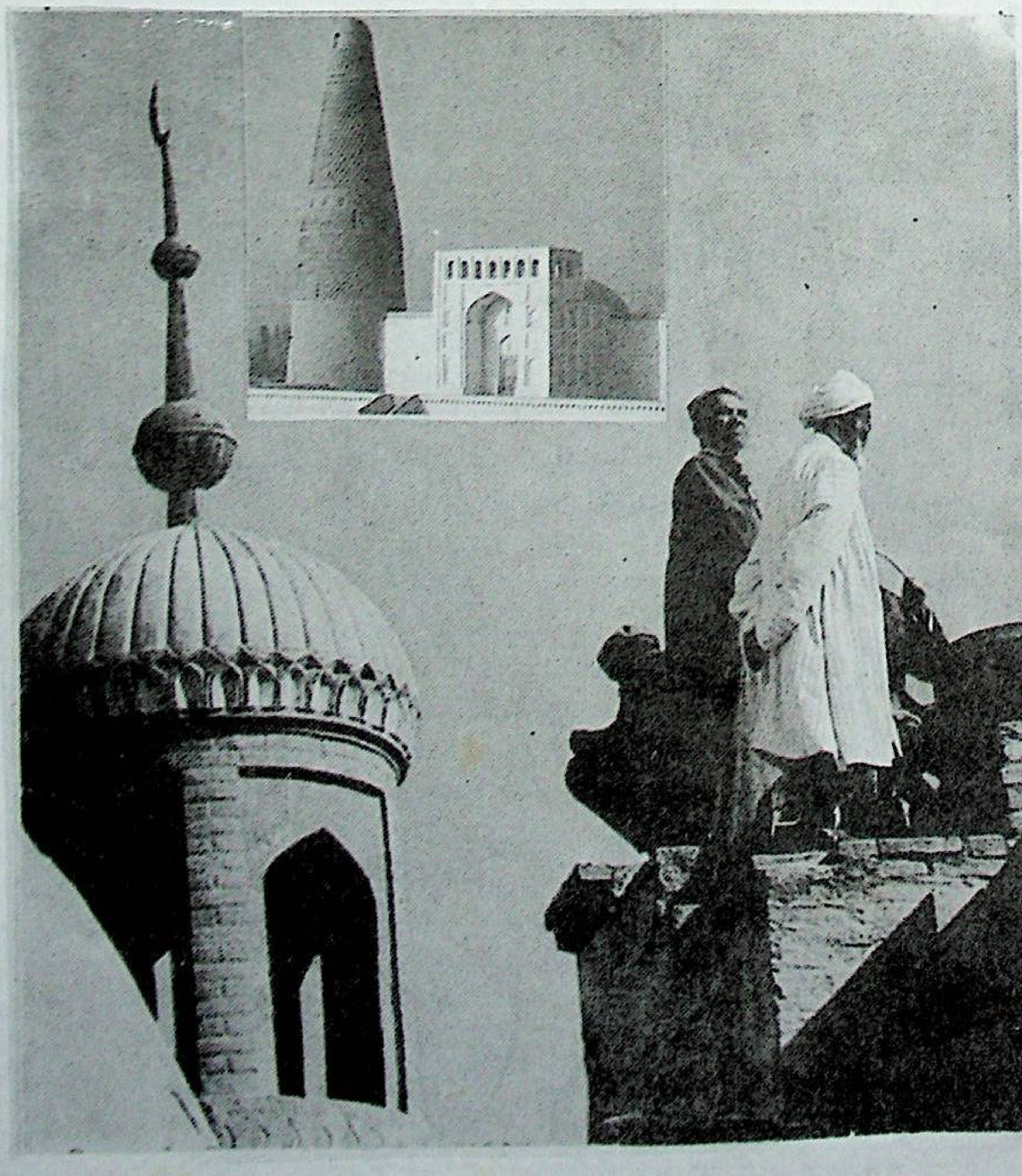

بەگدۆۋلەت - مۇھەممەت ياقۇپبەگ

شەرقى تۈركىستاننىڭ ھازىرقى زامان مۇستەقىللىق كۈرەشلىرىدە تىللاردا داستان بولغىدەك قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن ئاتاقلىق ھەربى مۇتەخەسسىس، ئىسلام ئۆلىماسى، دۆلەت قۇرغۇچىسى ياقۇپبەگ 1820-يىلى پىسكەنتتە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى پىرمۇھەممەت لاتىپ مۆلكى ئەمەلدارى بولۇپ كېيىن قازى بولغان. ئانىسى قازى شەيخ نىزامىددىننىڭ سىڭلىسى ئىدى. ئاكىسى مۇھەممەت ئارىپ شەرقى تۈركىستاندا ئەمەلدار بولغان ئىدى.

ياقۇپبەگ بالىلىق، ياشلىق چاغلىرىنى پىسكەنتتە دىنى بىلىم ئېلىپ ئۆتكۈزگەن. 1845-يىلى خودايارخاننىڭ ئوردىسىدا ئىشلىگەندە سىپاھ 500 بېشى بولۇپ تەيىنلەنگەن، زىرەك ۋە ھەربى ئىقتىدارى ئۈستۈن ياقۇپبەگ 1847-يىلى قوشبېگى بولۇپ ئۆستۈرۈلگەن. 1853-يىلغا قەدەر ئاق مەسجىت شەھرىنى روس ئىستىلاچىلىرىدىن قوغداش يولىدا ھەربى ماھارىتىنى ۋە باشقۇرۇش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرگەن. كېيىن كىرىچ قەلئەسىنىڭ مۇداپىئەسىگە ئەۋەتىلگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن قۇراما قەلئەسىنىڭ تۆرىلىكىگە تەيىنلەنگەن. 1864-يىلى ئالىمقۇل بىلەن تاشكەنت شەھرىنى روسلاردىن قوغداش ئۇرۇشىدا، روس گېنېرالى چېرنيايېۋنىڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ ئالاھىدە باتۇرلۇق كۆرسەتكەن. دەل شۇ پەيتتە ئالىمقۇل تۈركىستاننىڭ شەرقىدىكى خىتاي ئىستىلاسىغا قارشى ئۇرۇشقا چاقىرغان خوجىنىڭ ئوغلى بۇزرۇكخاننى شەرقى تۈركىستان خانلىقىغا، ياقۇپبەگنى قوماندانلىققا تەيىنلەپ ئەۋەتتى.

ياقۇپبەگ 1865-يىلى ئاز قوشۇنلىرى بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى. بۇ مەزگىلدە، شەرقى تۈركىستاننىڭ ۋەزىيىتى تولىمۇ كەسكىن ئىدى. 1862-يىلى كەڭ كۆلەمدىكى مۇسۇلمان خىتايلارچىيەنلۇك ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ئىسلام ھاكىمىيىتىنى قۇرغاندىن كېيىن، شەرقى تۈركىستاندىمۇ-ئۈرۈمچى، تۇرپانلاردا ھاكىمىيەتنى ئالغان ئىدى. قىرغىز سىدىقبەگ قەشقەر شەھرىنى ئېلىپ خىتاي ھاكىمىيىتىنى يىقىتقان ئىدى. ئەمما قەشقەر، يېڭى شەھەر، يەكەن يېڭىسارلاردا خىتايلار قورغانلىرىغا بېكىنىۋېلىپ قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى. بۇزرۇكخان قەشقەرگە دەپ ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ياقۇپبەگ يۇقىرى دىپلوماتىيە تاكتىكىسى، يۈكسەك ئىسلام ئوقۇمى ۋە تالانتلىق ئەسكىرى ماھارىتىگە تايىنىپ، تېز ئارىلىقتا ئۆزى خان بولۇۋالغان بەگلىكلەرنى بىرلىككە كەلتۈردى. غەلىبىلىك ئۇرۇشلار ئارقىلىق خىتاي باسقۇنچىلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن تۇنجى قەدەمنى تاشلىدى.

1864-يىلى شەرقى تۈركىستان ئاساسەن بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. ياقۇپبەگ مۇنتىزىم دۆلەت ئاپپاراتى ۋە قانۇنى تۈزۈملىرىنى بەرپا قىلدى. ئىسلامى شەرىئەت سىياسىتىنى ھۆكۈمران ئورۇنغا كۆتەردى. مالىيە-ئىقتىسادى تۈزۈملەرنى بەلگىلىدى. مۇنتىزىم دۆلەت ئارمىيىسىنى ۋە ماقچى قىسىملىرىنى تەشكىللىدى. تاشقى دۆلەتلەر بىلەن دىپلوماتىيە سىياسىتى ئېلان قىلدى. پېتىربورگ، كالكۇتتا، ئىستانبۇل ۋە لوندوندا تۇرۇشلۇق ئەلچىلەرنى تەيىنلىدى. خەلق ھۆررىيەت ۋە مۇستەقىللىقتىن بەھرىمان بولدى.

پۈتۈن تۈركىستاننى غەربتە روسلارنىڭ، شەرقتە خىتايلارنىڭ تاجاۋۇزىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، بۈيۈك تۈركىستان دۆلىتىنى قايتا قۇرۇش غايىسىنى تىكلىگەن تالانتلىق دۆلەت قۇرغۇچىسى - ياقۇپبەگكە 1872-يىلى تۈركىيە سۇلتانى «تۈركىستان ئەمىرى» پەخرى ئۇنۋانىنى تەقدىم قىلدى. تۈركىستان خەلقى ئاتالىق غازى ئۇنۋانىنى بەردى. بەگدۆلەت نامى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر بولدى.

يۈزسىز چەتئەل جاھانگىرلىرىنىڭ مالىيە ياردىمى بىلەن ئەسكەرلىرىنى قوراللاندۇرغان خىتاي باسقۇنچىلىرى، روسىيەنىڭ تەمىناتى بىلەن بۈيۈك ئالتۇن زېمىنغا يەنە زەھەرلىك قولىنى سوزدى. 1876-يىلى 8-ئايدا خىتاي قوشۇنلىرى ئۈرۈمچىنى ئىگىلىدى. بىگۇناھ تۈركىستان خەلقى قانلىق قەتلىئام قىلىنىپ، ئۈرۈمچىدە قان دەرياسى ئاقتى. 11-ئاينىڭ 6-كۈنى ئىككى ئاي قەھرىمانلارچە ئۇرۇشۇپ، تەسلىم بولمىغان ماناستىكى تۇڭگان ئارمىيىسى دەھشەتلىك قىرغىن قىلىندى، پۈتۈن شەھەر خەلقى قەتلىئام قىلىندى. ھەتتا داۋۇت خەلىپە قاتارلىقلارنىڭ جەسەدى گۆرلۈكتىن چىقىرىلىپ كۆيدۈرۈلدى. ئىنسان قېلىپىدىن چىققان خىتايلار، دۇنيادا ھېچ كۆرۈلۈپ باقمىغان ۋەھشىلىك بىلەن شەرقى تۈركىستاننىڭ ھەر تەرىپىگە ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى.

1877-يىلى 5-ئاينىڭ 1-كۈنى ئاتالىق غازى - ياقۇپبەگ خىتاي ئىستىلاچىلىرىنىڭ سۈيىقەستى، خائىنلارنىڭ ساتقىنلىقى تۈپەيلىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچراپ شېھىت بولدى. ئۇنىڭ ئۆلۈمى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ شەرقى تۈركىستاننى پۈتۈنلەي ئىستىلا قىلىشىغا يول ئېچىپ بەرگەن بولسىمۇ، مىللىتىمىز ئۆزىنىڭ بۇ دانا رەھبىرىنى ئۇنتۇماي ھەرزامان ياد ئەتمەكتە.

يۈرىكى ۋەتەنگە تەلپۈنگەن رەسسام

بۇيىل 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، ئۆزبېكىستاندا ياشاۋاتقان ئاتاقلىق ئۇيغۇر رەسسام ئۆمەر نۇر ئىدرىس ئوغلىنىڭ ئەنقەرە ۋاقىپ بانكىسى مەدەنىيەت مەركىزىدە ئۆتكۈزۈلگەن ماي بوياق رەسىم كۆرگەزمىسى، تۈركىيەدىكى ھەرساھە زاتلىرىنىڭ كۈچلۈك دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى. بۇقېتىمقى كۆرگەزمىگە، ۋەتىنىمىز شەرقى تۈركىستاننىڭ كۆركەم مەنزىرىلىرى ۋە شەرقى تۈركىستان ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى جانلىق، ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن 17 پارچە ماي بوياق رەسىم قويۇلغان بولۇپ، بۇ كۆرگەزمە تۈركىيە خەلقىنىڭ شەرقى تۈركىستاننى ۋە شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئادەتلىرىنى چۈشىنىشىدە، ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىدى.

رەسسام ئۆمەر نۇر ئىدرىس ئوغلى 1947- يىلى قازاقىستاننىڭ يەركەنت شەھرىدە تۇغۇلغان بولۇپ، بالىلىق چاغلىرىدىلا رەسىم سىزىشقا ھېرىسمەن ئىدى. ئۇ ھەمىشە ئاتا - بوۋىلىرى ياشىغان مۇقەددەس تۇپراق شەرقى تۈركىستاننى ۋە ئۇيەردە ياشاۋاتقان خەلقىنىڭ ئوبرازىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ سىماسىنى قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈشكە تىرىشاتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق ھەۋەس بىلەن 1970- يىلى بىر تەرەپتىن قۇرۇلۇشتا ئىشچى بولۇپ ئىشلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن يەرلىك رەسساملىق كۇرسىغا كىرىپ رەسىم سىزىشنى ئۆگەنگەندى. 1974- يىلى ئۇ تاشكەنت سەنئەت ئىنستىتۇتىغا ئىمتاھان بېرىپ كىرىپ، تاكى 1980- يىلغىچە بۇ ئىنستىتۇتنىڭ رەسساملىق كەسپىدە ئوقۇدى. 80 - يىلى مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئىنستىتۇتنىڭ ئۆزىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدى. گەرچە ئۆمەر نۇر ئىدرىس ئوغلى ھاياتىدا بىرەر قېتىممۇ شەرقى تۈركىستانغا بېرىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان بولسىمۇ، ئەمما پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋەتەن، مىللەت سۆيگۈسىگە تولغان بۇ رەسسامنىڭ سىزغان رەسىملىرىنىڭ ھەممىسىدىلا شەرقى تۈركىستاننىڭ سېھىرلىك قىياپىتى ۋە شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ قەيسەر، باتۇر قىياپىتى ئوبرازلىق، جانلىق ۋە ئەينەن ئىپادىلەپ بېرىلگەن.

1985- يىلى ئۆمەر نۇر ئىدرىس ئوغلى ئۆزىنىڭ ئەمەلىي نەتىجىلىرى ئارقىلىق، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى رەسساملار جەمئىيىتىگە ئەزا بولۇپ كىردى، ئۇنىڭ سىزغان رەسىملىرى ئەنگىلىيە، پارىژ، ئامېرىكا، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن رەسىم كۆرگەزمىلىرىگە قويۇلۇپ، چەتئەل مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئىككى پارچە رەسىمى موسكۋا مۇزېيىغا، 80 پارچە رەسىمى تاشكەنت مۇزېيىغا قويۇلۇپ، شەرقى تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن زور شان - شەرەپ قازاندى.

3 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئۆمەر نۇر ئىدرىس ئوغلى ئىستانبۇلدا گېزىتىمىز مۇخبىرىنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا مۇنداق دېدى: «گەرچە مەن ھازىرغىچە شەرقى تۈركىستانغا بېرىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان بولساممۇ، ئەمما پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۇيغۇرلار ياشاۋاتقان رايونلارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك تەكرار - تەكرار كەزدىم، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ ۋە تەتقىق قىلدىم، موسىپىتلار بىلەن كېچە - كېچىلەپ مۇڭدىشىپ، مىللىتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ياشاش ئۇسۇللىرىنى ئۆگەندىم، ئۆتكەندە تاشكەنتكە زىيارەتكە كەلگەن شەرقى تۈركىستانلىق مەشھۇر رەسسام غازى ئەھمەت بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن كەسپى جەھەتتە تەلىم ئېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. مېنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدىم يېقىن مەزگىل ئىچىدە ۋەتىنىم شەرقى تۈركىستاننى قانغىچە زىيارەت قىلىشتىن ئىبارەت!».

ئاتالمىش « مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى »

ئاخېلىل بوزقۇرت

مىللىي مەسىلە، روسىيىدە دېموكراتىيە تىكلىنىپ، ھەرقايسى جۇمھۇرىيەتلەر مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ ئۆز تەغدىرىنى ئۆز قولىغا ئالغاندىن كېيىن، خەلقئارادىكى ئەڭ مۇرەككەپ ۋە ھەل قىلىش ئەڭ قىيىن دەپ قارالغان مەسىلىدىن مۇستەملىكە ئىچىدە قالغان مىللەت ئۆز دۆلىتىگە ئۆزى ئىگە بولۇش پۈرسىتىگە ئېرىشسىلا ھەل بولىدىغان مەسىلىگە ئايلاندى. مىللىي مەسىلىنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنى ئىچكى جەھەتتە قاتتىق ئەندىشىگە سالدى. چۈنكى، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، دېموكراتىيىگە يۈزلەنگەن خەلقئارا ۋەزىيەت، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئارزۇسىغا ئەزەلدىن توغرى كەلمەيدۇ. شۇڭا، بۇخىل خەلقئارا ۋەزىيەتكە تاقابىل تۇرۇش ۋە قول ئاستىدىكى مىللەتلەرنى ئىدارە قىلىشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن تېبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە جۈملىدىن شەرقى تۈركىستاندا « مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى » نى يۈرگۈزدى. بۇ ئارقىلىق « ئىدىيولوگىيە ساھەسى ۋە ئىدىيە، مەدەنىيەت بازىسىنى پرولېتارىيات ئىدىيىسى ۋە سوتسىيالىزم ئىدىيىسى ئارقىلىق ئىگىلەش ھەمدە بۇ بازىلارنى ماركسىزمغا سادىق ۋە پارتىيىنىڭ لۇشيەنىنى ئىجرا قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ قولىغا ھەممە توتقۇزۇش كېرەك » دېگەننى بانە قىلىپ تەشۋىقات، مائارىپ، ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتى، ئەدەبىيات - سەنئەت، رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە، ئاخبارات، نەشرىيات قاتارلىق ئورۇنلاردىكى يەرلىك مىللەتتىن تەركىب تاپقان ناھايىتى كۆپ ساندىكى مۇتەخەسسىس، ئالىم، زىيالىي، كادىر ۋە كەسىپ ئىگىلىرىنى ئىشتىن، كەسىپتىن توختاتتى، خەلققە « شىنجاڭ ئەزەلدىن جۇڭگونىڭ بىر قىسمى »، « ئۇيغۇرلار جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ بىر ئەزاسى » دېگەننى مەجبۇرى تېڭىپ، ئۇنى توپ قوبۇل كۆرمىگەن ۋە ئۇنىڭغا قارشى پاكىت، دەلىل كۆرسەتكەنلەرنى « مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنى تارقاتتى »، « مۇستەقىللىقنى تەرغىپ قىلدى »، « خەنزۇلارغا قارشى تۇردى » دېگەن تۆھمەتلەر بىلەن قولغا ئالدى، ھەتتا « نەق ئەكسىلئىنقىلابچى » دەپ ئېتىپ تاشلىدى. بۇنىڭ بىلەن شەرقى تۈركىستان يەرلىك مىللەت مۇتەخەسسىسى، ئالىملىرى، زىيالىيلىرى، كادىرلىرى ۋە كەسىپ ئىگىلىرى جۈملىدىن خەلق ئاممىسى ئۆزلىرىنىڭ ئادىل، ئىلمىي قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىن مەھرۇم قالدى. ھەرقانداق كۆز قاراش ۋە تەتقىقات چوقۇم كوممۇنىستىك پارتىيە، سوتسىيالىزم ۋە خىتايلارنىڭ مەنپەئەتى شۇنداقلا ئېھتىياجىغا پايدىلىق بولۇشى شەرت قىلىندى.

دەرۋەقە، قاچان، قەيەردە ئېزىش، زۇلۇم، ناھەقچىلىق ۋە قىرغىنچىلىق بولىدىكەن شۇۋاقىت، شۇيەردە ئۇنىڭغا قارشى ئىنقىلاب بولغىنىدەك، شەرقى تۈركىستان خەلقى يېقىنقى بىرنەچچە يىل ئىچىدە نۇرغۇن قېتىم، بىرقانچە ئون شەھەر ۋە يېزىلاردا خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى قوراللىق ۋە قوراللىق‌سىز چوڭ - كىچىك ئىنقىلابلارنى ئېلىپ باردى. ۋاھالەنكى ھەرقانداق ئىنقىلاب ئاساسسىز بولمىغىنىدەك، شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى تارىختىن بۇيان ئېلىپ بارغان ئىنقىلابلىرى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان تارىخى، جۇغراپىيە، مىللىي ۋە مەدەنىيەت ئاساسىغا ئىگە.

بىرىنچى، ئالدى بىلەن تارىخى نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتساق، ئۇيغۇرلار تارىختا ئۇيغۇر - ئورخۇن قاغانلىقى، قاراخانىلار دۆلىتى، ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقى، ئۇيغۇر كۈسەن خانلىقىغا ئوخشاش ئونلىغان ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك، باي، مەدەنىيەتلىك دۆلەت قۇرغان. خىتاي پادىشاھلىقىنىڭ خەنۋۇدى زامانىدا شەرقى تۈركىستانغا جاڭ چيەننى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن. ئەلچى دېگەن بىر دۆلەت بىلەن باشقا بىر دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدىغان دۆلەت ۋەكىلىدۇر. بۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، تارىختا شەرقى تۈركىستان مۇستەقىل دۆلەت سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ، خىتاينىڭ دۆلەت ئەلچىلىرىنى كۈتۈۋالغان.

ئىككىنچى، جۇغراپىيە جەھەتتىن قارايدىغان بولساق، شەرقى تۈركىستان خىتاي چېگرىسى سەددىچىن سېپىلىدىن ناھايىتى يىراق تۇرىدۇ. يەر كۆلىمى 1 مىليون 848 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ قازاقىستان، روسىيە، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، موڭغۇلىيە، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان بىلەن قوشنا. شۇنىڭدەك قەدىمقى ۋە ھازىرقى پائالىيەتلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراشتىن خالىي بولغان روشەن دەرىجىدىكى تارىخى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئاسارە - ئەتىقىلەر، مەدەنىي مىراسلار، تاش ئويمىلار، ئۆڭكۈرلەر بار.

ئۈچىنچى، مىللىي نۇقتىدىن قارايدىغان بولساق، شەرقى تۈركىستان مىللەتلىرى قان سىستېمىسى ۋە تىل، ئۆرپ - ئادەت، دىنىي ئېتىقاد، ئىقتىسادىي تۇرمۇش قاتارلىق جەھەتلەردە خىتاي مىللىتىگە تامامەن ئوخشىمايدۇ. ئۇلار ئىنسانىيەت ھازىرغىچە ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئىجتىمائىي تەرەققىيات باسقۇچىنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، شەرقى تۈركىستاندا نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى مۇستەقىل ياشاپ كەلگەن يەرلىك مىللەتتۇر.

تۆتىنچى، مەدەنىيەت جەھەتتە قارايدىغان بولساق، شەرقى تۈركىستان مىللىتى ئۆزىگە خاس مەدەنىيەتنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇنى ھازىرقى ئىسلام دۇنياسى ئومۇميۈزلۈك ئېتىراپ قىلدى. يەنى بۇنىڭدىن تۆت مىڭ يىل بۇرۇن ئۇيغۇرلار تارىخ دەۋرىگە كىرگەن بولۇپ ئۆز يېزىقىنى ئىجاد قىلغان. كىيىم - كېچەك، ئولتۇراق جاي، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇللىرى ئاجايىپ، خىلمۇ - خىل ۋە ئۆزگىچە بولۇپ، تارىختىن بېرى « ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى » دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

لېكىن، خىتاي كوممۇنىستلىرى ئەنە شۇ تارىخىي، جۇغراپىيىۋى، مىللىي ۋە مەدەنىيەت دەلىللىرىگە ئەزەلدىن ھۆرمەت قىلماي، شەرقى تۈركىستان مىللىتىنى ئىزچىل تۈردە كەمسىتىپ، ئالداپ، ئېزىپ ۋە قىرغىن قىلىپ كەلمەكتە. سىياسىي جەھەتتە پۈتۈنلەي تەڭسىز مۇئامىلە قىلدى، خەلققە قىلچە ئەركىنلىك بەرمىدى؛ ئىقتىسادىي جەھەتتە پۈتۈنلەي مۇستەملىكىچىلىك ئېكسپىلاتاتسىيە شەكلىنى قوللىنىپ خەلقنىڭ قان - تەرىنى شورىدى. مۇنبەت يەرلىرىنى زورلۇق بىلەن ئىگىلەپ، بايلىقلىرىنى بۇلاپ كەتتى؛ مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، يەرلىك مىللەت مەدەنىيىتىنى يوقىتىش غەرىزىدە بولدى؛ خەلقنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، خەلقنىڭ ئىلىمگە بولغان ئىنتىلىشىنى بوغدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا يەنە بىرپۈتۈن تۈرك مىللىتىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ تۈرك قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى چەك - چېگرىنى ئىنتايىن ئېنىق دەرىجىدە ئايرىپ ئۆز ئارا ئىشەنمەسلىك، بىر - بىرىدىن ئەنسىرەش، گۇمانلىنىش ۋە ئۆچمەنلىشىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. مانا بۇخىل ئاتالمىش « مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى » ئاقىۋەتتە سىياسىي جەھەتتە زۇلەتتە قىلىش، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئارقىدا قىلىش، خاراپلىش، مەدەنىيەت جەھەتتە قالاقلىق ۋە كەينىگە چېكىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. شۇڭا، قەتئىي كەسكىن ئېيتىش كېرەككى، ئاتالمىش « مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى » --- دەل مۇستەملىكىچىلىكنى كۈچەيتىش تۈسىنى ئالغان خىتاي مىللەتچىلىكىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

(بېشى 15 - بەتتە)

مەمۇرىي خادىملىرىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇۋالغاندىن تاشقىرى مەخسۇس چىنلارنىڭ سانائەت شەھەرلىرىنى، ئاھالىلىرىنى بەرپا قىلدى. شىخەنزە، كۈيتۇن، قاراماي، ئۈرۈمچى، كورلا، مالەن شەھەرلىرىدە چىن مىللىتىنىڭ نىسبىتى 90 - 95% قەدەر بولۇپ ئاساسەن ئىگىلەپ ئالدى. ئۇندىن باشقا شەرقى تۈركىستان زېمىنىدىكى ئىرىشى، بايىنغولىن، سانجى، ئىلى قاتارلىق ئوبلاستلارنى ۋە بىرمۇنچە ناھىيە، بازارلارنى ئۇيغۇرلاردىن باشقا مىللەتلەرگە بۆلۈپ بەردى ۋە بىۋاستە باشقۇرۇپ بۆلۈۋالدى. ئۆز ئارا مەنپەئەت توقۇنۇشى پەيدا قىلىپ، ئۆز ئىچىدىن زىددىيەت تېرىپ پايدىلىنىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. نەتىجىدە، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇق ۋە بوش سىگنالغا ئايلىنىپ قالدى.

5 - سىياسىي، تارىخىي جەھەتتىن ئىنكار قىلىش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

چىن كوممۇنىست ھۆكۈمىتى ھازىرغا قەدەر ئاھالىلەر، مىللەت نوپۇس سانىنى بۇرمىلاش، يالغان مەلۇم قىلىشتەك ۋاستە ئارقىلىق، مىللىي نىسبەتنى سىياسىي ئېھتىياجى ئۈچۈن ماسلاشتۇرۇپ، مىللىي تېررىتورىيە ساھەسىنى ئالداپ كەلمەكتە. ئاپتونوم رايون ۋە شۇ ئېكسىنى ساقلاپ قىلىش ۋە خەلقئارا جامائەتتىن يوشۇرۇش ئۈچۈن مىللىي نوپۇسىنى 6 - ۋەھەسسە ئازلىتىپ مەلۇم قىلماقتا. شەرقى تۈركىستان خەلقىنى بولسا 4 - ۋەھەسسە ئازلىتىپ مەلۇم قىلماقتا. مەسىلەن: ئىشەنچلىك مەنبەلەرنىڭ ھەر بىر يىللىق قىسمىدا 2 مىڭدىن 4 مىڭغا قەدەر چىنلىق بار بولۇپ بۇلار ئۆز ئىلا تەخمىنەن 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. غەربىي شىمال ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات مىنىستىرلىكى شەرقى تۈركىستاندىكى دۆلەت مۇداپىئە قىسىملىرى ئۈچۈن تېرە - جۇۋا تىكىشكە بىر مىليون جۈپ سىلىق قوي تېرىسى سېتىۋالغانلىقىنى ئاشكارلىغان. بۇلار ئائىلىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ھېسابلانغاندا 4 مىليوندىن ئاشىدۇ. ھازىر 3 مىليون دەپ ئېلان قىلىنىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 1984 - يىلى گۈيجۇ ئۆلكىسىدىكى كەچلىك گېزىتىدە 9 مىليون دەپ تەساددىپى ئېلان قىلىنغان. بۇ خەۋەر شۇ يىلى ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتىدە تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، جاۋابكار سۈرۈشتۈرۈلگەندە خەۋەر ئېلان قىلغۇچى بۇ سانىنى بېيجىڭدىكى مەركىزىي ستاتىستىكا ئورگانلىرىدىن ئالغانلىقىنى ئىسپاتلىغان. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ستاتىستىكا ئىلمىنىڭ قانۇنىيەتلىرىگە ئاساسلانغاندا ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى ئاللاقاچان 20 مىليونغا يېقىنلاشتى.

چىن سىياسەتچىلىرى يېقىنقى يىللاردا بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ، زېمىن داۋاسىدا مۇتەھەملىك باستۇرۇشقا ئۆتتى. ئۇلار يالاقچى تارىخچىلاردىن پايدىلىنىپ يالغان تارىخ ياساپ چىقىپ، ئۇيغۇرلار 840 - يىلى ئورخۇن بويىلىرىدىن كەلگەن، شەرقى تۈركىستان ئەسلىدە چىنلارنىڭ زېمىنى، دېگەن ئۇيدۇرمىنى بازارغا سالدى. ناھايىتى ئاياندىكى ئۇلار خەلقئارالىشىشقا قاراپ كېتىۋاتقان شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ زېمىن داۋاسىدا ئاۋال مۇشت ئېتىشقا ھازىرلانماقتا.

6 - زېمىن سېتىش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

1992 - يىلى 9 - ئايدا چىن مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچى شەھىرىدە خەلقئارا سودا كېڭەشمىسىنى چاقىرىپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ يەر زېمىنىنى، كان بايلىقلىرىنى ۋە سانائەت بازىلىرىنى ئاشكارا كىراغا قويۇپ، ئېھتىياجلىق بولغانلار بىلەن توختاملارنى تۈزۈشتى. ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئۇيغۇر يېزىلىرىدىن ئەنە ئىجارىگە بەرگەن ئۈرۈمچى زېمىنى شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن ۋە جەنۇبىي شەرقتىكى سودىگەرلەرگە 70 يىللىق ئىجارىگە بېرىلىپ ئالدىراپ سېتىۋېتىلدى، بۇ مەسىلىدە ھېچكىم ئاپتونومىيە قانۇنلىرىنى ئويلاپمۇ قويمىدى.

(بۇ ماقالىنىڭ داۋامى گېزىتىمىزنىڭ كېيىنكى سانىدا)

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى

ئالىي مۇھەررىر (پروفېسسور) ئابلىكىم باقى ئىلتەبىر

(ماقالىنىڭ بېشى گېزىتىمىزنىڭ 1- سانىدا)

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنىڭ خارەكتېرى ۋە مەخسىدى

چىن كوممۇنىست ھوكۇمىتى 1952-يىلى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈملىرىنى بىر قۇر يەكۈنلەپ ئاساسى قانۇنغا كىرگۈزدى ۋە شۇ ئاساستا مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى رەسمى ئېلان قىلدى. شۇندا قىلىپ بۇ قانۇننى بارلىق مىللىي مۇناسىۋەت، مىللىي مەسىلە ھەم مىللىي سىياسەتلەرنى تۈزۈش ۋە بىرتەرەپ قىلىشنىڭ تۈپ قانۇنى دەپ مۇئەييەنلەشتۈردى.

ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ مەخسىدى: «ئاساسىي پىرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش»تىن ئىبارەت. شۇڭلاشقا ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ بېشىدىلا كوممۇنىستلارنىڭ رەھبەرلىكىدە، ماركسىزم ۋە ماۋ پىكرىدە، دېكتاتۇرا تۈزۈمىدە، سوتسىيالىزم يولىدا چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئالدىنقى شەرت ئېنىق كۆرسىتىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە دۆلەتنىڭ بىرلىكى، چىن مىللىتىنىڭ مەنپەئەتى، چىن مىللىتى بىلەن ئىتتىپاق بولۇش، تۈزگۈچىگە تايىنىش، قاتتىق پىرىنسىپال بولۇش (ئاساسى قانۇنغا سادىق بولۇش) قاتارلىق بەش تۈرلۈك كاپالەت پىرىنسىپى ئالدىن ئالا بەلگىلەنگەن. ئاپتونومىيە قانۇنىدا تۆۋەندىكىدەك بەلگىلىمىلەر بار:

«ئاپتونومىيەلىك جايلارنىڭ ھەممىسى جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى». «مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئورگانلىرى دۆلەتنىڭ ئومۇمى مەنپەئەتىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشى، يۇقىرى دەرىجىلىك دۆلەت ئورگانلىرى ئاپشۇرغان ھەرخىل ۋەزىپىلەرنى ئاكتىپ ئورۇنلىشى لازىم». «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ۋە بۆلگۈنچىلىك سالىدىغان ھەركەتلەرنى پەيدا قىلىش قەتئىي مەنئى قىلىندۇ». «مىللىي تېررىتورىيىلىك جايلار تۈزگۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، جاپا- مۇشەققەتكە چىداپ كۈرەش قىلىش روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، دۆلەتكە تۆھپە قوشۇش لازىم».

ھەممىگە مەلۇم، چىن ھوكۇمىتى بىر پارتىيىنىڭ زومىگەرلىكى ئاستىدىكى ۋەھەربى دىكتاتورلۇقىدىكى فېئودال، فاشىست ھاكىمىيەت. ئۇنىڭ تۈزگەن ئاپتونومىيە قانۇنىمۇ ئوخشاشلا خاراكتېرى جەھەتتە يوقىرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك ئۆز پارتىيىسىنىڭ سىياسى خاراكتېرىدىن ئايرىلالمايدۇ. يەنى قانداق قىلىپ ھەربى ھاكىمىيىتىنى كۈچەيتىش ۋە ساقلاپ قىلىش مەسىلىسىدە، ھەممىنى جۇملىدىن ستراتېگىيە ۋە ئىقتىسادى جەھەتتە ئىنتايىن مۇھىم بولغان ئاز سانلىق مىللەتلەر مەنپەئەتىنى رەھىمسىز قۇربان قىلىۋېتىدۇ. ئۇمۇمەن چىن ھاكىمىيىتىنىڭ ئاپتونومىيە قانۇنى زورلۇق خاراكتېردىكى قانۇندىن ئىبارەت.

ئۇلار نېمە ئۈچۈن بۇنداق زورلۇق خاراكتېردىكى قانۇننى يۈرگۈزىدۇ؟ بىرىنچىدىن، چىن ھاكىمىيىتى ھەلقئارادا ئۆزىنى يىللاردىن بېرى «بەش پىرىنسىپ»نى ھەدەپ بازارغا سېلىپ، دۆلەتلەر بىلەن بېلوماتىيىدە، ئىچكى ئىشلارغا ئارىلاشماسلىق ۋەسىياستىنى ئالدىن شەرت قىلىپ ئادەتلەندۈرۈلگەندىن كېيىن، بېسىۋالغان زېمىنلىرىنى ۋە بۇزغۇنچىلارنىڭ زورلۇق قىلمىشلىرىنى دۇنيادا قانۇنلاشتۇرۇشنى شۇ ئارقىلىق چەتئەلنىڭ كېلىدىغان ئەيىبلىشىنى قىلىنىشنى مەخسەت قىلىدۇ. ئىككىنچىدىن، قانۇن ئۈستىدە تۇرۇۋېلىشقا ئەۋزەل، زورلۇق ۋاستىسى بولۇپ، سىياسى جەھەتتە جاماھەت پىكرىنى تەييارلاپ ھەممە ئىش قانۇن بىلەن كېتىۋاتىدۇ، ياكى «قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلار جازالىنىدۇ» دېگەندەك ئىدىيىۋى پىكىر ئېقىمىنى پەيدا قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا يول قويماسلىق. ئۇۋۇشتى كەلگەندە ئاشكارە باستۇرۇش ئېلىپ بېرىشنى مەخسەت قىلىدۇ. ئۈچىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تېررىتورىيە ھوقۇقىنى ئىنكار قىلىپ، ئۇلارنىڭ مىللىي ۋەتىنى ۋە مەدەنىيەت، تارىخ، ئۆرپ-ئادەتلىرىنى يوق قىلىپ چىنلاشتۇرۇش ئارقىلىق بىز مىللەتلەرگە ئىگە بولۇشىنى مەخسەت قىلىدۇ. تۆتىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ زېمىنى كەڭ، باي يەر ئاستى بايلىقى مول، بېرى مۇنبەت بولغاچقا بىر مىليارددىن ئارتۇق چىنلىقلارنى بېقىش ۋەھەربى ھاكىمىيىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى بايلىقلىرىنى قانۇنى زورلۇق ئۇسۇلى بىلەن بۇلاڭ-تالاڭ قىلىشنى مەخسەت قىلىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن چىن ھاكىمىيىتى، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ بىر قانچە ماددىلىرىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سىياسى، ئىقتىسادى مەنپەئەتلىرى، مەدەنىيەت، دىنى ئەركىنلىكلىرى ھەققىدە بىر مۇنچە يالغان ۋەدىلەرنى يېزىپ قويغان. بۇ ماددىلار ئالدى بىلەن ئاساسى قانۇندىكى چىن مىللىتىگە بېرىلگەن ھوقۇقلاردىن يىراقلاپ قالماستىن، مۇھىمى ئاپتونومىيە قانۇنىدا تۈپ خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن بىر مۇنچە چەكلىمە، چېگرا ۋە يول قويماسلىق تۈزىتىشلىرى سېلىنغان. دۇنيا جامائەتچىلىكىگە مەلۇم بولغىنىدەك، چىن زېمىنىنىڭ يېرىمىگە تەڭ كېلىدىغان شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا ئىنتايىن مول يەر ئاستى بايلىقلىرى بار، ئورمان، سۇ بايلىقلىرى مول. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەر شارا ئىستىراتېگىيىلىك جايدا. ئەتىراپى ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئۈچۈن ئولايلىق ئىمكانلارنى ياراتقان. چىن ھوكۇمىتى ئۈچۈن، گۈزەل زېمىنى ئالغان شەرقىي تۈركىستان، بۈگۈنكى كۈندە پۈتۈن چىن ئولكىلىرى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى بايلىق مەنبەسى، خام ئەشيا كانى سودا سېتىق بازىرى بولۇپلا قالماي، بەلكى غەربىي ئەللىرى ئۈچۈن ئېچىلغان دەرۋازىدىكى ئوتتۇزى تەل ماكان بولۇپ قالماقتا. چىن ھوكۇمىتى بۇ خىل ئەۋزەل شارائىتتىن قانۇنى پايدىلىنىش مەخسىدىدە، جۇغراپىيىۋى جەھەتتىن قانۇنى ئىگىلەش، سىياسى جەھەتتىن قانۇنى تەسىر كۆرسىتىش، ئىقتىسادى جەھەتتىن قانۇنى تالان-تاراج قىلىش، ئەسكىرى جەھەتتىن قانۇنى زورلۇق-زومبۇزلۇق قىلىشتىن ئىبارەت بىر يۈرۈش قانۇنلاشتۇرۇش تاكتىكىسىنى يۈرگۈزۈپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى زورلاپ تاڭدى.

چىن ھوكۇمىتىنىڭ مىللىي ئاپتونومىيە قانۇنىدا، قانۇندا بەلگىلەنگەن ھوقۇقىدا ئىسىدە، «ئەمەلى ئەھۋالغا قاراپ»، «مۇمكىنقەدەر»، «ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە»، «مۇۋاپىق ساندا»، «مەلۇم نىسبەتتە»، «ئەمەلى ئېھتىياجغا قاراپ...»، «يۇقىرىدىن تەستىقلىنىپ»، «ئومۇمەن...»، «ئالدى بىلەن...»، «مۇۋاپىق ئېھتىيار...»، «بەلگىلەنگەن دائىرىدە...» دېگەندەك ئوخشاش مۇجمەل، تۇترۇقسىز، چەكلىمىسىز، ئىككى ياقلىمىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان جۈملىلەر ئەڭ كۆپ ئۇچرايدۇ. بىزمۇ مەسىلىدە ئېنىق، مۇقىم ۋە كەسكىن بەلگىلىمىلەر چىقىرىلمىغان. مانا بۇ مەسىلە، مىللىي ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ ئەمەلىدىكى مەخسىتىنى يوشۇرۇش، يالغان ئىبارىلەر بىلەن نىقاپلاش، توغا تېڭىپ ۋە ئەمەلىيەتتە ئىجرا قىلالمىسلىقتەك تۈپ خاراكتېرىنى ئوچۇق يورۇتۇپ بەرگەن.

1955-يىلى شەرقىي تۈركىستاندا مەجبۇرى قۇرۇلغان ئاتالمىش «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دەپ ئاتالغان قورچاق ھاكىمىيىتىنىڭ 45 يىلغا يېقىن بىر گىنىغلىق ھاياتى، چىن كوممۇنىستلىرىنىڭ رەزىل مەخسىدىنى ئاياسىز ئوچۇق ئاشكارىلاپ بەردى.

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە- مىللەت تەركىۋى، تېررىتورىيە چېگرىسىنى،

مەمۇرى ئورنى ئاپتونومىيە ھوقۇقى، ئىچكى- تاشقى مۇناسىۋەتلىرى قاتارلىق تۈپ مەسىلىلەرگە چېتىشلىق بولغان ئۇقۇم بولۇپ ئۇ ئالدى بىلەن مىللىي تېررىتورىيە، ئاپتونومىيىلىك ئورگان، ۋە ھوقۇقتىن ئىبارەت ئۈچ مۇھىم ئامىلدىن تەركىپ تاپقان بولىدۇ.

مىللىي تېررىتورىيە- مۇئەييەن مىللەتنىڭ تارىختىن بويان ياشىغان زېمىنى ئاتا ۋەتىنىگە قارىتىلغان ئاتالغۇ بولۇپ، كونكرېت زېمىن ھېچ دەخلىسىز ھالدا شۇ مىللەتكە تەئەللۇق مەڭگۈلۈك مىراستۇر. مۇندا قىزىمىڭە بولغان ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ ۋە تارتىۋالالمايدۇ. ئەگەر بۇ مىللەت ئىنكار قىلىنىدىكەن ياكى باشقىلار تەرىپىدىن تارتىۋېلىنىدىكەن ۋە ياكى قوشۇۋېلىنىدىكەن ئۇ ھالدا تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك جىنايىتى شەكىللىنىدۇ. ئۆزئارا نۇۋۇتىدە ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ ئۆز مۇقەددەس ۋەتىنى بولغان بارلىق زېمىنىنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ.

چىن ھاكىمىيىتىنىڭ تارىختىن بۇيان سېرىق دەريا بويلىرىدىكى كىچىك دۆلەتلەردىن تارتىپ چىن سېپىلىنىڭ شىمالىدىكى بىر تالاي زېمىنلار قىچە بولغان تۈرك زېمىنلىرىنى خۇددى پىلە قۇرۇتىدەك يەپ ئۆزتەۋەسىگە قوشۇۋالغىنىنى ئازدەپ، بۈگۈنكى كۈندە پەقەت 2 مىليون كۋادرات كىلومېترغا يېقىن قالغان ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ زېمىنىنى يېۋېلىپ، ئۇنىڭغا مىللىي تېررىتورىيە ئايرىپ بېرىشى تولىمۇ بىمەنىلىك بولۇپ، تارىخ، جۇغراپىيىدىن خەۋىرى بار ھەرقانداق ئىنسان ئۈچۈن كۈلكىلىك ۋە ئېتىقسىز لىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئالدى بىلەن شۇنى قەتئىي مۇئەييەنلەشتۈرۈش كېرەككى، چىنلار شەرقىي تۈركىستانغا نىسبەتەن ئوچۇق-ئاشكارە تومۇزتاجاۋۇزچى دۇر، شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېڭى (كوممۇنىست چىن) مۇستەملىكىچىدۇر.

چىن ھاكىمىيىتى، گەرچە شەرقىي تۈركىستان تېررىتورىيىسىنى شەكلەن ۋە قانۇنى ئېتىراپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن تارىختىن بويان ھەرخىل سىياسى ۋە مادىي مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ھەرتەرەپتىن پارچىلاپ، خوشنا دۆلەتلەرگە بېرىۋەتتى. چىن ئۆلكىلىرىگە يۆتكىۋەتتى، ئاشكارە قوشۇۋالدى. قىسقىچە 200 يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ جۇغراپىيىۋى ھەرىتىسى خېلىلا كىچىكلەپ كەتتى. كوممۇنىستلار ھاكىمىيەت ئالغاندىن كېيىن، روسىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ شەرقىي تۈركىستان زېمىنىغا قوراللىق بېسىپ كىرىپ ئۇنى ئىگىلىۋالدى. شۇندىن تارتىپ ئالدى بىلەن «جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى» دېگەن ۋە بۆلگىنى ۋە تىنىمسىز يېمىگە ئاستى.

چىن كوممۇنىست ھاكىمىيىتى ئەڭ قەبىھ ۋاستە ۋە يۈرگۈزۈش قەستلىرى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھودۇدىنى ئىچكى قىسىمدىن پارچىلىدى ۋە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى يوقۇتۇشقا باشلىدى:

1- ئاھالە كۆچۈرۈش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

چىن كوممۇنىستلىرى 1949-يىلىدىن باشلاپ بۇرۇنقى قاچىشقا باشلىغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ۋە ئاھالىرىنى ئالداپ تېچلاندۇرۇپ شەرقىي تۈركىستاندا يەرلەشتۈردى. 1956-يىلىغا قەدەر 500 مىڭدەك ئەسكەر ۋە ئاھالىنى شۇنىڭدەك 500 مىڭدىن ئارتۇق چىنلىق ياش تېجىملەرنى يۆتكەپ چىقتى. ھەتتا مۇددەتسىز ھەپىسكە بۇيرۇلغانلار مۇئەركىن يالىنىش، تۇرۇپ-ئەۋلادىنى يۆتكەپ چىقتى. ئەسىيا زىغا ئېرىشتى. 1962-يىلىغا قەدەر چېگراتوتۇتىشى باھانىسى بىلەن 500 مىڭدەك ئەسكەر، چېگرا رايونىغا يەردەم بېرىش شۇئارى بىلەن بىر مىليونغا يېقىن ئەمگەك كۈچىنى يۆتكەپ كەلدى. شۇندىن باشلاپ يۈتۈن چىن ئۆلكىلىرىدىكى قارىلىپ «شىنجاڭ ياخشى جاي»، «ئاسان كۈن ئالىدىغان ئاپئاق يەرلەر»، «غەنى جاي»، «ئاغدا ئالتۇن، ياغدا مۇزۇ»، «چۆل-دالا يۇلغۇن ئاچىلىپ ياتىدۇ، نىخۇش ئىنگىلار»، «ئەمەلدار بولاي دېسەڭ شىنجاڭغا كەل»، «جىنايەتچىلەرنىڭ باشپاناھ جايى» دېگەندەك ئەمەلىيەتكە تولىمۇ ئۇيغۇن دېگەندەك شۇئارلارنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈشكە ئۈندىدى. تۇرۇۋاتقان دەرۋازىسىنى يوغان ئېچىۋېتىپ 20 مىليون ئاھالىنى يۆتكەپ چىقتى. پەقەت تۇرۇمچى شەھىرىدىكى نوپۇسى ئېيتىپ كەلگەن قاچقۇنلار بىر مىليونغا يېتىپ بارىدۇ. 1992-يىلى 6-ئاي يىدا پىلانلىق ۋە مەخپىي ھالدا 5 مىليون ئاھالىنى كۆچۈرۈش ۋەزىيىتىنى ئاشكارا جاكالىدى.

2- چېگرا مۇداپىئە ئىنشائاتى ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

چىن كوممۇنىستلىرى دۆلەت مۇداپىئەسى ۋە ئىچكى قوزغىلاڭلارنى باستۇرۇش باھانىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندا تۆت خىل ئارمىيە تۈرى شەكىللەندۈردى. دۆلەت مۇداپىئە قىسىملىرى ئەڭ ستراتېگىيىلىك ۋە مەخپىي جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇلارنىڭ ھەركىزى مۇداپىئە مىنىستىرلىكى ۋە ھەربى كومىتېت بىۋاستە باشقۇرىدۇ. ئەسكىرى قىسىملار رايونلۇق ھەربى رايون باشقۇرۇشىدا ۋە يەرلىك شۆبە ھەربى رايونلار باشقۇرۇشىدا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يۈتۈن چېگرىلارنى بويلاپ 15 ئەتىچە دېۋىزىيە (200 ئەتىچە پولك) ئىشلەپچىقىرىش ئارمىيىسى يېرى مۇنبەت، سۈيى مول قورشاۋغا ئەپلىك، ماتائەتكە قولاي ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھەرقايسى سەھرا ناھىيىلەردىكى ساقچى قىسىملار ۋە ئىدارە، زاۋۇت، يېزىلاردىكى جەڭ ئەسكىرى قىسىملىرى جىددى پەيتتە ھەركەتلىنىشكە تەييار قىلىپ ھازىرلانغان. بۇ تۆت قىسىملار ئىشكىلىگەن زېمىنى جەھەتتە خەلقى ئېنىق بولمىسىمۇ، ئەمما سانى جەھەتتە مۇتلەق مەخپىي بولۇپ، ھەربى ئارقا سەپ تەمىنات ئورۇنلىرىنىڭ ئاشكارىلىنىشىچە، 8 مىليونىدىن ئاشىدىغانلىقى مەلۇم بولماقتا. بۇ قىسىملارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرى تېخىمۇ كۆپ ئىمكانلار ئارقىلىق كۆچۈپ چىقىپ يەرلىشىش ھوقۇقىغا ئىگە.

3- يەرلىك خەلقلەرنى قىرغىن قىلىش، قوغلاش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

چىن ھوكۇمىتى شەرقىي تۈركىستاندا «باندىتلارنى تازىلاش»، «زومىگەرلەرنى يوقىتىش»، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش»، «شەھەرلەرنى ئازادلاشتۇرۇش»، «كەمبەغەللەرنى تارقىتىش»، «چەتئەللىك جاسۇسلارنى تۇتۇش» قاتارلىق سۈيقەستلەر بىلەن ئۇيغۇر قاتارلىق خەلقلەرنى ئۆلتۈرۈپ ۋە يوقىتىپ، ئۇلارنى شەھەرلەردىن، يېزا- قىشلاقلاردىن قوغلىدى. 1949-1950-يىللىرى لاچىن را ئىچىۋەتكەن ۋە ئوچۇق پاسپورت بېرىپ 100 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالىنى زېمىنىدىن ئايرىۋەتتى. 1961-يىلى پەقەت باي ناھىيىسىدىلا 20 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئاچلىقتىن ئۆلدى. 1962-يىلى 100 مىڭدىن ئارتۇق كىشى چەتئەلگە قېچىپ كەتتى. 1970-يىلى 6-ئاينىڭ 29-كۈنى بىر كۈن ئىچىدىلا 74 ئادەم ئېتىپ تاشلاندى. شۇ يىلى 80 مىڭ ئادەم تۈرمىگە كىردى. يۈزلىگەن ئادەم قوغلاندى. شۇنىڭدىن باشقا، يېقىنقى يىللاردا كەمبەغەل تارقىتىش، ئاتوم سىنىقى قىلىش، مۇھاجىرەتتىن ئايرىۋېتىش ئۇسۇلىدا 100 مىڭلارچە ئادەمنى ئۆلتۈردى ياكى ماكانلىرىدىن ھايدىۋېتىپ تىنگىلىۋالدى.

4- پارچىلاپ باشقۇرۇش ئارقىلىق مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

بىۋاستە چىن ھوكۇمەتلىرىنىڭ تارىختىن بۇيان ئىشلىتىپ كەلگەن ئەڭ قەبىھ ۋاستىسى بولۇپ، كوممۇنىستلار بۇۋاستىدىن مىللىي تېررىتورىيە ئايرىشتا تولىمۇ ئۇنۇملۇك پايدىلاندى. چىن مىللىتى ئارلىق شەھەر، ناھىيە بازارلىرىدىكى ئاھالىرىنى ۋە

(داۋامى 4- بەتتە)

شېئىرىيەت سەھىپىسى

تاغلارساغا ھۆرمەتتە

سېتىنسا لوقمان (شەمشات)

تاغلارساغا ھۆرمەتتە بىلدۈرمەكتە ئىھتىرام،
باغلار مۇھەممەت ئالقىشلاپ ئاچتى چىھرىدىن خۇشچىراي.
ئاقتى تارىم دولقۇنلاپ ئېيتتى دىلدىن ئاپىرىن،
ئالتۇن تارىخ بېتىدىن ئالغا چىقسەن چوڭقۇرجاي.

ئازات قىلىپ ئەرك ئۈچۈن چىقىقىنىڭدا ئاتلىنىپ،
تىترەپ كەتتى بەزگەكتەك ئىت خىتاينىڭ ژۈرىگى
يەر-ئاسماندىن ئوقنى ياغدۇرسىمۇ ياغمۇردەك،
جاسارىتىڭ ئالدىدا قالدى سانسىز ئۆلۈكى.

بوغقىنىدا خەلقىڭنى مۇدھىش زۇلۇم سىرتمىقى،
شۇ سىرتماقنى ئۈزمەكچۈن ئۇرغۇتتىڭسەن قېنىڭنى،
ھۆر-ئازات بوپ جاھاندا ياشىماقچۈن ئىنساندەك،
مىللىتىڭنىڭ بەختىچۈن پىدا قىلدىڭ جېنىڭنى.

ئانىلار ھەم بوۋاقلار قىلىنغاندا قەتلىئام،
جاھان ئەھلى خىتايغا ئاتتى لەنەت تېشىنى.
شۇ ۋەھشىلىك دىللاردا قوزغىغاچقا ئىنتىقام،
شۇ فاشىستلار ئاقىۋەت يەيدۇ جەزمەن بېشىنى.

چېچىلغۇسى تەربىر تال تاش مىلىيارد تونتا ياغاقنى،
تامچە زەھەر تېپىتغاي قانچىلاپ داش قازانغا.
ھەقنى سۆيگەن مەرتلىكىڭ سۆيۈندۈرگەچ خەلقىڭنى،
ئايلاندى گۈل ھاياتىڭ مەڭگۈ ئۆچمەس چولپانغا.
ئەي سۆيۈملۈك غازىلار، ھەم قەھرىمان شەھىدلەر!،
سىلەر ياققان ئۆچمەس ئوت ئايلانغۇسى يانغىنغا.
تامچى قانىدىن تۇغۇلدى سانسىز ئەۋلادۋارىس بولۇپ
يالماۋۇز چىن تەختىنى غەرق قىلغاي تاشقىندا.

ئەجداد روھى كۈلمەكتە شۇ ئۇلۇغۋار ئىسياندىن،
ھەرگىيا-تاش غەزەپتىن كەلدى ئەنە لەرزىگە.
قەد كۆتىرىپ ئازاتلىق ھەم ئادالەت ئاخىرى،
ھەقىقەتنىڭ سۇلتانى چىققاي جەزمەن تەختىگە.

ئاچقىسالتىنۇ، ئايلىشلىتۇ!
ئاشمانىغ بىلساماندىن بىلمەسلىك بىلمەسىز

گېزىت ئىدارە ھەيئىتىدىكىلەر:
گېزىتنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە باش مەسلىھەتچىسى:
ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىن
گېزىت مەسئۇلى: ئارسلان ئالىپتېكىن
مەسئۇل مۇھەررىر: مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت
باش تەھرىر: پەرھات يۇرۇڭقاش
مۇئاۋىن باش تەھرىر: ش. خەلىل بوزقۇرت
تەھرىر: ئابلىمىز يالقۇنتاغ

گېزىتىمىز ئادرېسى: Yenikapı N. Kemal Cd. Yalı Mh. No. 79/2 Aksaray – İSTANBUL
تېلېفون: Tel: (0212) 586 07 61
فاكس: « 529 58 67 – 68

ئىككى شېئىر

سۇلتان ماخمۇت قەشقەرى

قايتىپ كېلىمەن

خوش! دېگەن چېغىمدا ساڭا ئانىجان،
كۆزۈمدىن سىرغىدى ئىككى تامچە ياش!
چولغىدى قەلبىمنى قارا گۈمان،
تاغلارنىڭ كەينىگە مۈككەندەك قۇياش!

ئامان بول ئوغلۇم! دەپ تارىم باغرى،
بىر مۇڭلۇق پەردەك تەلمۈرۈپ قالدى.
ئۈمۈدىم سەندە، دەپ تەڭرى تاغلىرى،
ماڭا قول ئۇزۇتۇپ تەلپۈنۈپ قالدى.

مەن دېدىم: - كۆڭلۈڭنى بۇزما ئانىجان،
ھەرجايدا بولسامۇ پىكرىم سېنىڭدە.
ژۈرۈكۈم رىشتىسى ساڭا باغلانغان،
خىيالىم، ئەس يادىم، زىكرىم سېنىڭدە.

ئەل دېسەڭ يولىڭدا مەيلى ئۆلىمەن،
ھەرقاچان، ھەريەردە پىدادۇر جېنىم!
يىغلىساڭ يىغلايمەن، كۈلسەڭ كۈلىمەن،
سەن مېنىڭ تومۇردا ئوقچۇغان قېنىم!

جۇش ئۇرار قەلبىمدە ئىستىقلال مارشى،
سېنى تاڭ نۇرىغا چۈمدۈرمەك ئۈچۈن.
قىلىمەن كۈرەش -جەڭ مەلئۇنغا قارشى،
شۇغەمكىن يۈزۈڭنى كۈلدۈرمەك ئۈچۈن.

كۆزكۆلۈڭنى ھېچ بۇزما بەربىر ئازچىداش،
كېلىمەن تويىڭغا قايتىپ بىر كۈنى!
ئۇچاغلار ئۈستىگە پارلايدۇ قۇياش،
ۋەشائىر ئوغلۇڭنىڭ ياڭرايدۇ ئۈنى!

غايە يولىدا

بۇ جاھاننىڭ قىسمىتىگە شۇنچە كۆپ ھەيرانمەن،
باشقىلار ھۆر، مىللىتىم مەھكۇم شۇڭا ۋەيرانمەن.

ۋەتىنىم چەكمەكتە پەرياد ئەجدىھانىڭ ئاغزىدا،
ئاھ پۇغانى كۆكتىن ئاشقان مەن غېرىپ بىچارىمەن.

بىر نىجات يۇلتۇزى تاپماق مېنىڭ ئىستەكلىرىم،
شۇ ئۈمىد، ئىستەك يولىدا يول مېڭىپ ئاۋارىمەن.

مەيلى شۇ يولدا كېزىپ ئۆلسەممۇ يوقكى ئارمىنىم،
«بىر يۇتۇم سۇ» دەپ چاكىلداپ دەشتى - چۆل، سەھرادىمەن.

بۇ جاھاندا كۈچى باربولا كۈچمۇ يوللۇق ئىكەن،
ھەققە ھەغرا كامىلىقىدىن باغرى قان سەۋدايىمەن،

جان ئېلىم مەھرۇم بۈگۈن ئۆز ئەركىدىن - ھۆرلىكىدىن،
مەن ئۇنىڭ شەيداسىدا گوياكى بىر پەرۋانىمەن.

ھۆسنى گۈل، زىبا ئېلىم، جانانە يارىم ئىشقىدا،
يۈرىكى ئوت بولۇپ يالقۇنلىغان سەكپارىمەن.

ۋەتىنىمنىڭ ئاق سۈتى ئالدىدا قەرزىم بېھساپ،
قىلىمەن چۇقۇم ئادا سۇلتان سۇتۇق ئەۋلادىمەن.

ۋەتىنىمنىڭ دەردىگە ئىزدەپ داۋا ئالەم ئارا،
يەتتە ئىقلىمنى كېزىپ يۈرگەن جەسۇر سەييارىمەن.

كىم ئېلىمنىڭ ھۆرلىكىگە بولسا جاندىن خەيرىخاھ،
شۇ مېنىڭ دوستۇم - ئاغىنەم مەن ئۇنىڭ دىلدارىمەن.

بولمىدىم ھېچ نائۈمىد تاكى ۋەسلىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ،
چاقنىغان نۇرانە تاڭنىڭ ۋەسلىگە خۇشتارىمەن.

خەلقىمىزنىڭ غايىسىنى يەتتە ئىقلىمغا جاكا،
قىلغۇچى، ئانا ئېلىمنىڭ تەمبىرى، دوتتارىمەن.

مەن ئاتاپ تويدۇزۇم جېنىمنى ئۆز ئىستىقلالىغا،
شۇ مۇقەددەس غايىنىڭ چارچىماس تۇلپارىمەن.

شۇم بۇلۇتلار باغرىنى يارماقتا كۆكتە زەر قۇياش،
قاپقارا تۈن ۋەجاھالەت ئىلكىدىن بىزارىمەن.

ۋەتىنىمنىڭ ھۆرلىكى مەن ئۈچۈن جاندىن ئەزىز،
مەيلى شۇ يولدا ئۆلۈم كەلسە ئاڭا تەييارىمەن.

ۋەتەن سىرتىدىكى مۇجادىلىلەردىن كۆرۈنۈشلەر

بۈيۈك بىرلىك

ئۇلۇغ مۇجاھىد، شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالىنىڭ رەھبىرى
ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن خەلقئارا يىغىندا سۆز قىلماقتا

موسكۋادا خىتايغا قارشى نامايىش،

تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار خىتاي
بايرىقىنى ۋە دېڭ شياۋپىڭنىڭ مودا ھەيكىلىنى
غەزەپ بىلەن كۆيدۈرمەكتە

ئامېرىكا ۋە ئاۋستىرالىيىدە خىتايغا قارشى نامايىش

و تىبەت - شەرقىي تۈركىستان - ئىچكى موڭغۇلىيە
خەلقلىرى بىرلەشمە كومىتېتى، ۋەكىللىرى بىرگە